دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر فصلنامه ی
علمی فضای جغرافیایی

دوره بیست و چهارم، شماره ۸۷
پاییز ۱۴۰۳، صفحات ۱۵۵-۱۲۹

ابوالفضل غنی زاده[۱]
امیر کاشانی اصل[۲]
زهرا افضلی گروه [۳]

بررسی نقش گردشگری ادبی در توسعه فضاهای شهری (مطالعه موردی: آرامگاه شیخ شهاب‌الدین اهری)

چکیده

اهداف: گردشگری ادبی به عنوان شاخه‌ای از گردشگری فرهنگی، تلفیقی از صنعت گردشگری با میراث فرهنگی و ادبی بوده که برخاسته از جاذبه‌های وابسته به حوزه ادبیات می‌باشد. این نوع از گردشگری که با انگیزه بازدید از مکان‌ها و آثار مرتبط با زندگی شاعران، نویسندگان و... انجام می‌شود، ضمن تحقق هم‌افزایی فرهنگی- ادبی و پاسداشت میراث تاریخی و فرهنگی، می‌تواند به عنوان محرک و ابزاری برای حصول توسعه پایدار شهری در ابعاد مختلف آن باشد و فرصت‌های رشد و پیشرفت جوامع را فراهم آورد. در این راستا با هدف بررسی نقش گردشگری ادبی در توسعه فضاهای شهری با مطالعه موردی آرامگاه شیخ شهاب‌الدین اهری انجام شده است.

روش‌شناسی: این پژوهش در قالب تحقیقات کاربردی و با ماهیت توصیفی- تحلیلی انجام شده، پس از مرور مفاهیم نظری، عوامل کلیدی و موثر با استفاده از نظرات کارشناسان شناسایی شده و با بهره‌گیری از نرم‌افزار میک‌مک، اثرات و نوع متغییرها سنجش شده است.

یافته‌ها: نتایج به دست آمده از جدول عوامل موثر گردشگری ادبی نشان می‌دهد مولفه‌هایی مانند ارتقای هویت، تقویت سنن و فرهنگ بومی؛ استفاده بهینه از ظرفیت‌های ادبی- هنری و احیاء صنایع دستی محلی؛ حفاظت و نگهداری بهینه از آثار ادبی و ابنیه تاریخی؛ افزایش مشارکت و عدالت اجتماعی و حضورپذیری فضاهای شهری برای اقشار مختلف جامعه، می‌تواند بیشترین اثرگذاری در راستای توسعه فضاهای شهری با تاکید بر گردشگری ادبی را داشته باشد.

نتیجه‌گیری: در صورت تعریف درست مفاهیم گردشگری ادبی و توجه به احیا و تبلیغ میراث و هویت ادبی و بهره‌مندی از ظرفیت‌های موجود، با نگاهی بلندمدت و راهبردی، استمرار این نوع گردشگری می‌تواند پایداری و مانایی ارزش‌های ملی،

[۱] گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران (نویسنده مسئول) Mail:a_ghanizade@pnu.ac.ir

[۲] گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، استانداری آذربایجان شرقی، ایران

[۳] گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه زنجان، ایران

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

تاریخی و ادبی را سبب شده و بستری برای حفظ و احیای فرهنگ و هویت ملتها و نیز شکوفایی و پیشرفت اقتصادی، اجتماعی و کالبدی شهرها شده و زمینه‌ساز ایجاد فرصت‌های رشد و توسعه فضاهای شهری باشد.
کلیدواژه: گردشگری شهری، فضاهای شهری، توسعه، آرامگاه شیخ شهاب الدین اهری، اهر

مقدمه

بدون شک جذابیت های میراث ادبی ایران از جایگاه برجسته ای در حوزه تمدنی شرق برخوردار است که بهره‌گیری از قابلیتهای آن می‌تواند برای جهانیان و بویژه علاقه‌مندان به فرهنگ جذاب باشد (Bell, David, Oakley, 2014). باید اذعان نمود ادب، فرهنگ و هنر از دیرباز جایگاه ویژه ای در بین مردم ایران داشته و قابل احترام بوده و از این رو علاوه بر استفاده از ظرفیت های ادبی و فرهنگی در ساخت نمادها و نوع معماری شهرها، برای صاحبان ادب و فرهنگ و هنر نیز همواره مقبره ها و آرامگاه هایی توسط مردم ساخته شده است (Tavakoli, 2018).

مطالعه آثار نویسندگان و شعرا نشان می دهد که بخشی از تاریخ ادبیات ایران و جهان مربوط به حوزه سفر می‌باشد. در واقع سفر یکی از ابزار شناخت فرهنگ و ادبیات ملل مختلف در ادوار گذشته و پیمودن صحنه های گوناگون و کسب تجربیات زندگی بوده که حاصل آنها سفرنامه هایی بوده که گاه در تراز آثار فاخر ادبی قرار گرفته اند. جایگاه سفر در ادبیات کهن و استمرار آن در طول تاریخ باعث شده روز به روز ابعاد مختلف و ظرفیتهای مربوط به آن آشکار و ارزش و اهمیت سفر مشخص گردد و امروزه با پیشرفت جوامع از این مهم تحت عنوان صنعت گردشگری یاد شود.

گردشگری به عنوان محرک و ابزاری قوی برای حصول پایداری در بطن شهر و جامعه عمل می کند (Lerario & Turi, 2018) و می‌تواند نقش عمده ای در ابعاد مختلف توسعه پایدار داشته و فرصتهای کسب وکار را فراهم آورد (akbarian ronizi, 2018). گردشگری هر روز در حال گسترش است و انواع جدید آن ابداع می‌شود و این ویژگی را دارد که با دیگر رشته ها ترکیب شود. در این راستا گردشگری ادبی[4]، شکل نوینی از گردشگری و برخاسته از جاذبه های وابسته به حوزه ادبیات می‌باشد. در این شاخه از گردشگری، توجه به ادبیات، به ویژه ادبیات کلاسیک که می تواند برانگیزاننده حس نوستالژیک بسیاری از علاقه‌مندان به این حوزه باشد، مورد تاکید است (Tavakoli, 2018). در واقع ادبیات یکی از منابع قوی گردشگری فرهنگی محسوب می‌شود به طوریکه در بعضی از موارد تبدیل به جاذبه اصلی شده و در قالب گردشگری ادبی با تمرکز بر فضای داستانها، آثار و محل زندگی و یا دفن شاعران و نویسندگان گسترش یافته است (Jalalian & Beiki, 2023). از این رو مکان هایی که با خود فرهنگ و ادبیات یک کشور را حمل می کند، جاذب گردشگران ادبی است.

اهمیت گردشگری فرهنگی و نقشی که این نوع گردشگری در حفظ و احیای فرهنگ و هویت ملتها و توسعه اقتصادی، اجتماعی و کالبدی و ... جوامع دارد، باعث شده که سازمان یونسکو تأکید زیادی بر گردشگری فرهنگی داشته باشد و کشورها را به توسعه مدل گردشگری فرهنگی تشویق نماید (nikbin et al., 2020). گسترش گردشگری ادبی به عنوان شاخه اصلی گردشگری فرهنگی، از یکسو با بازتولید و بازتفسیر پایدار ارزش‌های ملی، آئینی، تاریخی و ادبی و خاطرات مشترک سرزمینی، سبب استحکام هویت ملی می‌گردد و از سوی دیگر با گسترش

[4] Literary Tourism

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

گردشگری ادبی می توان از میراث ادبی یک کشور به عنوان عناصر اصلی قوام دهنده هویت ملی و تاریخی این مرز و بوم ، پاسداری کرد (Bazyar et al., 2013).

گردشگری ادبی همانند اغلب شاخه های گردشگری دارای سرشت و ماهیتی میان رشته ای است. بنابراین در توسعه ادبیات علمی گردشگری ادبی و همچنین در سطوح اجرایی و توسعه ای لازم است طیف گسترده ای از تخصص‌های مرتبط بهره‌گیری شود، بویژه جغرافیا، ادبیات، میراث فرهنگی و معماری. مدیران و برنامه‌ریزان بخش گردشگری می بایست با شناسایی مکان ها و فضاهای ادبی (جغرافیای ادبی) به عنوان بستر اصلی توسعه گردشگری ادبی، استراتژی ها و اقدام های اجرایی کارآمدی را برای توسعه گردشگری ادبی در قلمرو جغرافیای ادبی به کار گیرند (Bayat & Asadi, 2017).

فضاهای شهری در حالت کلی باید دارای مولفه هایی باشد که اولا بیانگر ارزش‌های حاکم بر جامعه بوده و ثانیا مبین ارزش‌هایی باشد که جامعه به آن ها تمایل دارد و ثالثا بیان‌کننده عوامل هویت فرهنگی پدیدآورنده آن گردد. شاید به ندرت بتوان هنری یافت که به اندازه طراحی این فضاها با زندگی مردم ارتباط و تعامل داشته باشد (Kashani Asl, 2014). در ادبیات شهرسازی نیز به ظرافت به این ویژگی شهر و فضاهای آن پرداخته شده و آن را مجموعه ای پویا دانسته‌اند که قابلیت تاثیر پذیری و تاثیرگذاری در مردم را داشته باشند. با توجه به مواردی که اشاره شد، پیوند فرهنگ و ادبیات سرزمین ما با فضاهای شهری به گونه‌ای بوده که شهرهای ایران همواره در طول تاریخ با فرهنگ و ادبیات ارتباطی تنگاتنگ داشته و از همدیگر تاثیر پذیرفته اند، به طوریکه گاه به واسطه محل زندگی و یا دفن شعرا و نویسندگان و یا مکانهای منتسب و اشاره شده در متون یک اثر ادبی، شهر و یا منطقه‌ای از آن با پیشرفت و گسترش همراه بوده و به لطف جاذبه های فرهنگی و ادبی شهرتی منطقه ای و یا جهانی پیدا کرده است. در واقع اندیشمندان حوزه شهری وجود ارتباط دو طرفه توسعه پایدار و گردشگری پایدار را درک کرده و اظهار می‌دارند برای آن که گردشگری بتواند به توسعه پایدار شهر کمک کند، باید اثرات آن در شهر شناسایی شده و مورد توجه خاص قرار گرفته شود.

در راستای اهداف تحقیق، پس از مطالعه تعدادی از تحقیقات داخلی و خارجی صورت گرفته با توجه به موضوع و حوزه پژوهش، به ارزیابی نقش گردشگری ادبی در توسعه فضاهای شهری پرداخته شده است و این پرسش مطرح می‌شود که آیا ظرفیتهای فرهنگی و ادبی و گردشگری مرتبط با آن می‌تواند زمینه‌ساز توسعه فضاهای شهری باشد؟ از این‌رو به عنوان نمونه موردی، آرامگاه شیخ شهاب‌الدین اهری در شهر اهر مورد مطالعه قرار گرفته شده است. با توجه به این موارد، بررسی و تحلیل دقیق از توانمندی‌ها و چالش‌ها متناسب با شرایط منطقه منجر به شناسایی نقاط قوت به منظور تقویت آنها شده و از طرفی، تحلیل چالش‌ها نیز منجر به روشن گردیدن ضعف، تهدیدها و آسیب‌هایی می‌شود که مقصد با آن رو به رو می‌باشد. بدیهی است، در صورت عدم پرداخت به این مهم، نمی‌توان انتظار برخورداری از جایگاهی پایدار در سطح منطقه‌ای و جهانی و بهره‌مندی از مزایای آن داشت.

چهارچوب نظری

گردشگری ادبی

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

گردشگری ادبی، شکلی از سفر است که عامل انگیزشی آن، آثار ادبی، نویسندگان و مکان های مطرح شده در متون و آثار ادبی است و از زیرشاخه‌های گردشگری فرهنگی و گردشگری میراث محسوب می‌شود (Croy, 2012:119) که از قرون ۱۸ و ۱۹ همگام با فراگیر شدن رئالیسم ادبی (گسترش مطالعات ادبی) در اروپا شکل گرفت (Yiannakis & Davies, 2012). سازمان جهانی گردشگری ملل متحد این تعریف را برای گردشگری ادبی ارائه کرده است: گردشگری فرهنگی، مسافرت مردم به سمت جاذبه‌های فرهنگی در مکانی غیر از محل سکونت آنها به قصد کسب تجربه و دانش به منظور پاسخگویی به نیازهای فرهنگی مانند مشارکت در رویدادهای فرهنگی و هنری، بازدید از میراث فرهنگی، نمایشگاه‌های فرهنگی و هنری و تماشای فیلم و تئاتر است (McKercher & Du Cros, 2015).

در همین راستا گردشگران ادبی به گردشگرانی اطلاق می‌شود که از مکانهای موجود در آثار ادبی معروف و زادگاه و اقامتگاه نویسندگان و شعرا مشهور بازدید می‌کنند (Jiang & Yu, 2019).

گردشگری ادبی شامل بازدید از سه نوع مکان است: الف) مکان‌های واقعی، ب) مکان‌های خیالی، ج) مکان‌های ساخته شده؛ (Bidaki & Hosseini, 2014)

الف) مکان‌های واقعی؛ جذابیت این‌گونه مکان‌ها در این است که امکان مشاهده بی‌پرده و حقیقی از شرایط زندگی یک ادیب و شاعر و هنرمند را به ما می‌دهد از قبیل اتاق کار یک نویسنده بزرگ، میز کاری او، عکس‌های مختلف، دستنوشته‌ها و اسناد حاوی اطلاعات بسیار جزئی از زندگی او را نگهداری کرده و در معرض دید علاقه‌مندان قرار داده‌اند. همچنین مکان‌هایی مانند زادگاه، آرامگاه، خانه‌های دائم یا موقت و خلاصه مکان‌هایی که درباره زندگی یک ادیب، به شما اطلاعات می‌دهد، جزو این دسته مکان هست (Li, 2019). مثلا آرامگاه شکسپیر در بریتانیا و یا آرامگاه حافظ در ایران از پربازدیدترین مکان گردشگری ادبی محسوب می‌شوند.

ب) مکان‌های خیالی؛ این گونه مکانها بیانگر فضا، محیط و محتوای داستان ها و روایتها، اشعار و فیلم ها هستند (Smith et al, 2010). شاعران و نویسندگان با تخیل خود به اشیا و مکان‌ها، عینیت می‌بخشند و شهرها و فضاهای آن و نیز مناظری که درون یک رمان، داستان و یا شعر توصیف شده‌اند دربرگیرنده این چنین گردشگری هستند (Ghasemi, 2018). مثلا می‌دانیم وقایع رمان مشهور اولیس نوشته جیمز جویس، در کوچه خیابان‌های این شهر اروپایی اتفاق می‌افتد. در شهر اولیس، مسیرهایی که در رمان به آنها اشاره شده، به‌عنوان مسیری برای بازدید گردشگران آماده شده است. همین اتفاق درباره خانه‌ای که داستان‌های شرلوک هلمز، قهرمان مشهور داستان‌های پلیسی در آن روی می‌دهد، افتاده است. این مکان‌ها شاهد ترکیب خیال و واقعیت و آمیختگی فضای داستان، شعر یا نمایشنامه با واقعیت بیرونی مکان هستیم، یک نمونه در دسترس و نزدیک به ما، «موزه معصومیت» در استانبول است که براساس رمانی از اورهان پاموک ساخته شده است. ما در ایران در این زمینه، تقریبا هیچ کاری نکرده‌ایم، برخی داستان‌های نویسندگان ایرانی دارای ظرفیت‌هایی در این خصوص هستند. مثلا وقایع رمان کلیدر نوشته محمود دولت‌آبادی در منطقه‌ای به همین نام در استان خراسان روی داده است یا وقایع مجموعه رمان‌های یوسف علیخانی در منطقه میلک در الموت می‌گذرد که این رمان‌ها دارای ظرفیت برای سرمایه‌گذاری درخصوص گردشگری ادبی است (Shamaei, 2022).

ج) مکان‌های ساخته شده؛ این دسته از مکانها، مکانهایی هستند که برساخت اجتماعی دارند و در راستای توسعه گردشگری ادبی ایجاد می‌شوند. مانند مقصدهای برگزار کننده جشنواره ها، نمایشگاههای ادبی، فرهنگی و مکانهای

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

برخوردار از موزه‌های ادبی (Smith et al, 2010). جای تاسف دارد که در ایران با تاریخ ادبیات کهن و غنای فرهنگی بی نظیرش کمتر به این حوزه پرداخته شده، تا جایی که یک موزه ادبی مطابق با استانداردهای جهانی در ایران ساخته نشده است.

برای راه‌اندازی گردشگری ادبی موارد زیر شایان توجه و اهمیت می‌باشند: تبلیغ و بازاریابی، برگزاری رویدادهای ادبی، آموزش دست‌اندرکاران محلی، توسعه زیرساخت‌ها، جذب و آموزش نیروی انسانی، برگزاری تورهای ارزان، همکاری بین دستگاهی، حفاظت از آثار با زمینه ادبی و فرهنگی، برندسازی و ایجاد جاذبه‌های گردشگری ادبی (Asadian Ardakani & Ahmadi Bidakhavidi, 2022).

وجود جاذبه‌های گردشگری ادبی، برای تبدیل یک مکان به مقصد گردشگری ادبی کافی نیست و برنامه‌ریزی و مدیریت موفقیت آمیز مقصدهای گردشگری ادبی، نیازمند اقدامات و راهبردهای مناسب و کارآمد است (Müller, 2006). بر اساس نگرش پست مدرن، حفظ اصالت مکان‌های ادبی در مدیریت مقصدهای گردشگری ادبی اهمیت بسزایی دارد (Fawcett & Cormack, 2001)، تا جایی که بسیاری از پژوهشگران معتقدند انجام دادن اقدامات توسعه‌ای و عمرانی در مقصدهای گردشگری ادبی تا حدی مجاز است که اصالت جاذبه های ادبی تهدید نشود (Müller, 2006 & Hoppen et al., 2014). این نوع گردشگری به عنوان یک حوزه دانشگاهی دارای پتانسیل تحقیقاتی بالایی است و توجه به توسعه آن می تواند مزایای متعددی برای مقاصد فراهم کند (Çevik, 2020). با توسعه گردشگری ادبی و ایجاد جاذبه های جدید می توان امکان ارائه تجربیات جذاب تر به بازدیدکنندگانی که به دنبال چیزی فراتر از کلیشه های فعلی هستند را مهیا نمود (Arcos-Pumarola et al, 2018).

فضاهای شهری

امروزه شهر و فضاهای آن به عنوان آخرین دستاورد بشر در عرصه ساخت‌وساز، تحت تأثیر همه‌جانبه طیف کثیری از مطالعات و مباحث اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی،کالبدی و... بوده و متخصصان و اندیشمندان حوزه شهری نهایت تلاش خود را بکار می‌گیرند تا زمینه تعامل این علوم برای تعالی شهر و شهروندان را فراهم آورند (Sarwar et al., 2018). فراوانی و تعدد نظریه ها و رویکردها در خصوص موضوع فضاهای شهری و نیز تنوع و تکثر در تعاریف، ویژگی‌ها، دیدگاه‌ها و روش‌های برخورد با این موضوع، باعث شده درک‌های متفاوتی برای پژوهشگران این حوزه به وجود آید (Rezapour & Ranjbar, 2022).

در واقع فضاهای شهری جزیی از ساخت شهر بوده که از کلیت هماهنگ و پیوسته برخوردار بوده و از حیث فیزیکی دارای بدنه محصور است. این فضاها باید واجد نظم و زیبایی باشد و برای فعالیت‌های شهر سازمان پیدا کند (پارسی، ۱۳۸۱: ٤٣). وجود فضاهای شهری با هندسه و فرم معین و متناسب، به فراهم آوردن مقیاس انسانی و رخ دادن فعالیت‌های مختلف در بافت شهری منجر شده که در نهایت موجب تبلور روابط اجتماعی و حضور پذیری بیشتر شهروندان می‌شود (Aflaki et al., 2023).

با عنایت به اینکه بخشی از آینده شهرها، به فضاهای عمومی آنها بستگی دارد، ما باید شهرها را بر اساس تکامل و تحول فضاهای عمومی مورد توجه قرار دهیم (Abarghouei Fard et al., 2023). متاسفانه در کشورهای جهان سوم در پرتو برخورد کلیشه‌ای متأثر از مکتب پوزیتیویسم با شهر و نگرش فروکاست‌گرایانه به فضای شهری، مفهوم

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

توسعه شهری مترادف با رشد فیزیکی شهر (پراکنده و متمرکز) انگاشته شده و با ارائه راه‌حل‌های کالبدی، نه تنها نتوانسته به درک درستی از فضای شهر برسد و نتایج قابل قبولی در خلق فضای قابل سکونت و باکیفیت در شهرها ایجاد کند، بلکه به بازتولید ساختارهای نابرابر در شهرها نیز منجر شده است (Ansari & Partovi, 2019). با توجه به کاستی‌ها و نارضایتی از وضعیت توسعه شهری، به نظر می‌رسد نظریه حق به شهر لوفور، به عنوان فراخوان شهر به مثابه درکی فراتر از محصولی کالبدی-اقتصادی، ابزار مفهومی مناسبی برای شناخت، تحلیل و حل مسائل شهری، در یک چارچوب اجتماعی-فضایی فراهم سازد. هاروی نیز به طور ضمنی اشاره دارد توسعه شهری امری فیزیکی و محدود به ساختمان‌ها نیست که در صورت عدم گسترش آن، به صورت خنثی فرض شود، بلکه به واسطه و تجربه و حضور انسانی، دائما در حال بازتولید اجتماعی است. از این منظر، توسعه شهری پیوستاری یکپارچه از محصول مادی و همزمان فرایند اجتماعی حاصل از آن است که به دو شیوه تولید می‌شود و تحلیل تنها یکی از این دیدگاه‌ها نمی‌تواند به طور واقعی فضای اجتماعی را نشان دهد. الف) توسعه از طریق ایجاد فضا؛ فضایی که جدید ایجاد می‌شود. ب) توسعه به واسطه استفاده از فضا؛ فضایی که تجربه می‌شود (Ebrahimi et al., 2023). بنابراین توسعه شهری باید منعکس‌کننده تعامل بین برنامه‌ریزی فیزیکی و کنش‌های اجتماعی باشد، چرا که از یکسو تحولات شهری زمینه را برای تغییر فرم فضایی شهر فراهم می‌کند و از سویی دیگر عناصر شهری نیز در جهت تأمین نیازهای ساکنان به بازتولید فضا در قالب تعاملات اجتماعی کمک می‌کنند. در حقیقت بایستی ایجاد فضاهای مطلوب شهری منجر به توسعه شهری گردد به طوری که با جذب سرمایه و نیز ایجاد و گسترش فضاهای جدید و زیرساختها در شهر، برای سرمایه گذاری جدید و توسعه شهر در ابعاد افقی و عمودی و در جنبه های اقتصادی، اجتماعی، کالبدی، فرهنگی و... بسترسازی شود و این توسعه منجر به ایجاد فضاهایی متناسب، پویا و سرزنده شود، به گونه‌ای باشد که مردم با جذب به این فضاها بیایند و بمانند (Kashani Asl, 2022).

تاثیرگذاری گردشگری ادبی در توسعه فضاهای شهری

با مرور تاریخ شهرسازی از شار تا به شهر امروزی، این نکته آشکار می‌شود که اصولی که توانسته در فرآیند و جریان این تاریخ، فضاهای موفقی را در شهرها خلق کند و مفهوم پویایی و زندگی را در خود داشته باشد، مطمئنا ارزش دوباره استفاده شدن را دارند. در این میان در بستر حیات شهرها به گواه تاریخ، یکی از این اصول تاثیرگذار، مولفه‌های فرهنگ، تمدن و هویت مردم بوده که علاوه بر اینکه در ساخت و شکل‌گیری فضاهای قابل قبول از سوی عامه مردم موثر بوده، باعث مانایی این فضاها نیز شده و موجب تعامل و ارتباط تنگاتنگ فضاهای شهری با مردم و در نتیجه حضورپذیری و سرزندگی و نهایتا توسعه پایدار شهر شده است و تکرار این فضاها و ازدیاد آنها در شهرها را ارزشمند و قابل توجیه می‌کند.

در واقع آنچه که سبب شکوفایی، استحکام، پیوستگی، وحدت، ماندگاری و بالاخر ه مانایی فرهنگ و تمدن یک سرزمین می‌شود، همانا درون مایه های ذاتی مردم آن است که در قالب هنر و ادبیات خودنمایی می کند (Kashani Asl et al., 2014). محدوده های تاریخی- فرهنگی به عنوان فضاهای ارزشمند شهری، منعکس کننده میراث و ارزش‌های تاریخی-فرهنگی شهر بوده و شکل آنها، حاصل تعامل مکان (جغرافیا و بوم)، زمان (تاریخ) و باور (هویت و فرهنگ و اعتقاد) در رابطه با انسان در یک پهنه زیستی در طول تاریخ است. حفظ و احیای این پهنه‌های

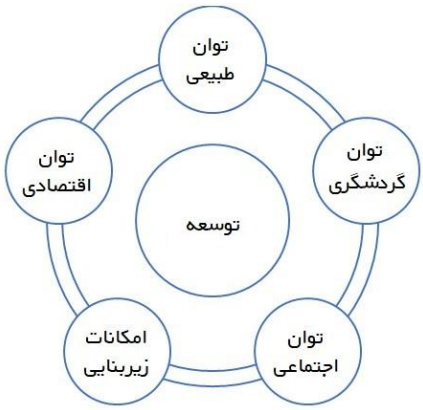
[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

ارزشمند، ارتقای کیفیت زندگی ساکنان و حضور جریان حیات شهری را با فرایندی گام به گام و برنامه محور در همه ابعاد اجتماعی، اقتصادی و محیطی میسر می‌سازد (Research Assembly of the Islamic Consultative Assembly, 2019). در حقیقت مفهوم این فضاها به عنوان بخشی از فضاهای عمومی شهری در گذر زمان باعث ایجاد حس نوستالژیک می‌شود.

باید اذعان نمود فضاهای شهری در یک بستر تاریخی (با مضمون فرهنگی)، علاوه بر دارا بودن همه عملکردهای معمول و متعارف خود از جمله افزایش سرزندگی، ایجاد حس وحدت جمعی، نمایش فرهنگ و هویت دینی و ملی، تأثیرات مثبت اقتصادی بر محیط و ایجاد ارزش افزوده، افزایش سطح دسترسی‌های بصری و فیزیکی و ...(که در سایر محیط‌های شهری نیز عهده دار است)، باید نقش خود را در ترازی بالاتر و چند وجهی منطبق با ویژگی‌های یک بافت تاریخیِ هویتمند در عمق قلمرو و دامنه تأثیرگذاری خود ایفا نماید (Saadati et al., 2022). با توجه به شرایط پیچیده حاکم بر شهرها، عدم برنامه ریزی و مدیریت صحیح، مدرنیسم، ناپایداری اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و...، موجب نادیده گرفتن همه‌شمولی این‌گونه مکان‌ها شده و بالتبع فضاهای شهری که با عدم حضور مردم مواجه باشند در روند زوال قرار خواهند گرفت (Aflaki et al., 2023). از این رو فضاهای شهری می‌توانند سرشار از نشانه هایی باشند که ادراک فضا را کاملتر کرده و فضاهای شهری را به عنوان متنی قابل تفسیر ارائه کنند و با دلالت‌های معنایی خود به غنای فضا بیافزایند. بدین ترتیب یک فضا، تنها کالبدی برای تأمین حضوری فاقد معنا نخواهد بود بلکه پیوسته به انگیزش اندیشه مخاطب و لذت ناشی از کشف کمک خواهد کرد (Sarmastani et al., 2018).

در این راستا جاذبه های ادبی به دلیل ارتباط با فرهنگ جامعه تا حدودی توانسته اند به عنوان یک جاذبه پایدار مطرح شوند (Suyasa, 2019). در صورت تعریف درست گردشگری ادبی و توجه به احیا و تبلیغ میراث و هویت ادبی شهرها، میراث ادبی و فرهنگی موجود به شکل درست شناخته و شناسانده می‌شود. عدم شناخت و باور نداشتن به پتانسیل‌های گردشگری ادبی باعث می‌شود از ظرفیت‌های بهره‌مندی از مشاهیر ادبی، افسانه‌ها و اسطوره‌های ملی به درستی استفاده نکنیم و غفلت از این موضوع، چشم پوشی از نقاط قوت و فرصتهای ایجاد شده به وسیله این نوع گردشگری خواهد بود. درصورتی که کارشناسان با نگاهی بلندمدت و راهبردی به این حوزه بپردازند و سعی در تهیه نقشه جامع گردشگری شهری و کارتوگرافی ادبی مکان‌ها و مسیرهای ادبی نمایند، می‌توان مجموعه‌ای نفیس در این حوزه در کشور به دست آورد که زمینه ساز فرصت‌های سرمایه‌گذاری را در همه جغرافیای وسیع ایران فراهم خواهد آورد (Asadian Ardakani & Ahmadi Bidakhavidi, 2022).

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

شکل (۱)- ابعاد موثر بر توسعه شهری

با توجه به تحقیقات انجام شده در رابطه با موضوع این پژوهش، اگر بخواهیم ابعاد توسعه شهری را بررسی نماییم، مطابق با شکل (۱) علاوه بر مولفه های اجتماعی، اقتصادی، طبیعی و زیرساختی، توان گردشگری به عنوان یکی از تاثیرگذارترین مولفه‌های توسعه شهری مطرح می‌باشد. امروزه فعالیت‌های گردشگری به عنوان بخش چهارم فعالیت‌های انسان پس از کشاورزی، صنعت و خدمات محسوب می‌شود. بر این اساس استفاده از ظرفیت جاذبه‌های گردشگری را می‌توان یکی از عوامل موفقیت و توسعه در یک منطقه به شمار آورد. توجه نظام‌مند به ابعاد فنی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، تاریخی، کالبدی و زیست‌محیطی، در حرکت به سوی استفاده از جاذبه‌های گردشگری به خصوص گردشگری فرهنگی و ادبی مطابق با نیاز امروز و حفظ و ماندگاری این منابع برای آیندگان است.

با عنایت به اینکه امکانات زیربنایی و زیرساختها نقش مهمی در توسعه این صنعت ایفا می‌کند، وجود زیرساخت‌های مناسب در هر مکان از قبیل راه (حمل‌ونقل)، بهداشت، مخابرات، آب، برق، تلفن و بخصوص امنیت در جلب رضایت گردشگران اهمیت بسیار بالایی دارد. از سوی دیگر مشارکت مردم بومی یکی دیگر از معیارهای اصلی در توسعه گردشگری است. بدیهی است که اگر اهالی منطقه دیدگاه درستی از صنعت توریسم داشته باشند، در این صورت نه تنها افراد بومی هیچ تناقضی در منافع خود با صنعت گردشگری نمی بینند، بلکه خدمات مناسبی نیز به گردشگران ارائه خواهند کرد و گردشگری را فرصتی برای رشد اقتصادی منطقه خود قلمداد می‌کنند و در این شرایط تمایل گردشگران برای سفر به منطقه بیشتر شده و منجر به توسعه صنعت توریسم و در حالت کلی توسعه پایدار منطقه خواهد شد.

در واقع با به وجود آمدن فرصت‌های شغلی مرتبط با گردشگری، انواع مشاغل، کاربری‌ها و فضاهای مرتبط با آن ایجاد می‌شود که به عنوان یکی از ارکان توسعه، نقش اساسی در پیشرفت منطقه را خواهد داشت. از جمله این موارد می‌توان به ساخت و ساز هتل‌ها و مراکز اقامتی، دفاتر و آژانس‌های تفریحی و گردشگری، مراکز تفریحی و سرگرمی، انواع مراکز تجاری و فروشگاه‌ها، فضاهای جدید شهری از قبیل میادین، پیاده راهها و پارکها و فضاهای سبز و غیره اشاره نمود.

بنابراین برنامه‌ریزان شهری در حوزه گردشگری باید با بهره‌گیری از نگرش هنری، ذوقی، معنایی و زیباشناختی (از جمله بهره‌گیری از نمادها و نشانه‌های شهری، طراحی و برنامه‌ریزی مبلمان شهری، طراحی فضاهای سبز، توجه به

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

نوع مصالح، رنگ، نما و غیره) به طور خلاقانه‌تری به برنامه‌ریزی و طراحی فضاهای شهری بپردازند (Yazdani, 2023)، چرا که در جریان حضور گردشگر در شهر، عناصر منظر شهری همچون تزئینات بیرونی ساختمانها، خیابان های تاریخی، روشنایی و نورپردازی معابر شهری، نظم سنگ فرش پیاده‌روها، هندسه و فیزیک تابلوهای اطلاع رسانی، آبنماها، پاکیزگی شهر، میدانهای شهری، پارک‌ها و فضاهای سبز و استفاده از گلها و گیاهان، مجسمه‌ها و تندیس‌ها، هماهنگ بودن معماری ساختمان‌ها، نوع مصالح به کار رفته در ساختمانها، کاربرد هنر بومی در نمای ساختمان‌ها، زیبایی کلی، رنگ آمیزی و غیره بر تصویر ذهنی گردشگر نقش مؤثری دارد.

پیشینه پژوهش

در رابطه با پیشینه تحقیق باید گفت موضوعاتی را که پژوهشگران تاکنون در رابطه با نمادها و المانهای شهری انجام داده‌اند، بیشتر درباره ارتباط آن با گردشگری، منظر و فضاهای شهری، هویت ملی و توسعه شهری و ... بوده ولی در رابطه با موضوع پژوهش این مقاله تحقیقات چندانی بجز چند مورد در ایران صورت نگرفته است.

موحد و همکاران (۱٤۰۲) در پژوهشی با عنوان تحلیل ظرفیتهای محیطی گردشگری ادبی برای توسعه گردشگری شهری در شهر تهران، گردشگری ادبی را یکی از انواع گردشگری فرهنگی معرفی کرده و شهر تهران را به دلیل موقعیت سیاسی و وجود مراکز فرهنگی هنری همواره مورد توجه شعرا و نویسندگان دانسته اند و با تحلیل ظرفیتهای گردشگری ادبی در سه سطح فردی، سازمانی و محیطی به این نتیجه رسیده اند که شهر تهران ظرفیت محیطی مناسبی برای ایجاد و توسعه گردشگری ادبی دارد و این ظرفیت میتواند زمینه های برای توسعه گردشگری شهر تهران باشد(Movahed et al., 2023). نتایج پژوهش حکمت نیا (۱٤۰۱) نشان می‌دهد، عنصر فرهنگی مانند ادبیات، به عنوان بخشی از منابع گردشگری معرفی شده که قابلیت‌های جدیدی در جذب گردشگر دارد، می‌تواند نقش مهمی را ایفا می‌نماید. در این میان شهر شیراز به عنوان یکی از کانون‌های مهم فرهنگ و تمدن بشری و خاستگاه فرهنگ و ادب، زمینه‌های لازم برای توسعه گردشگری خلاق بر مبنای ادبیات کهن و نوین را داراست و با توجه به روند فزاینده تقاضای جهانی برای این نوع از گردشگری به راحتی می‌تواند زمینه‌های لازم برای جذب بیشتر و موثرتر آن را فراهم آورد(Hekmat Nia, 2022). نتایج پژوهش سام و همکاران (۱٤۰۰) که به منظور بررسی بازار گردشگری ادبی در ایران (مورد مطالعه: استان کرمان) صورت پذیرفت، نشان داد گردشگران داخلی تمایل زیادی به شرکت در فعالیتها و تورهای ادبی در استان کرمان داشته و میزان استقبال از همه شاخصه ها در وضعیت مناسبی قرار دارد(Sam et al., 2020). بر اساس نتایج حاصله از پژوهش اسدیان اردکانی و احمدی بیداخویدی (۱٤۰۰) نشان داده شد توجه و همکاری مراکز مرتبط به توسعه گردشگری ادبی و ایجاد جاذبه های گردشگری ادبی، از اساسی ترین عوامل موثر بر توسعه این نوع از گردشگری میباشند که باید در درجه اول اهمیت قرار گیرند(Asadian Ardakani & Ahmadi Bidakhavidi, 2022).

پلتسان و همکاران (۲۰۲۲) در پژوهشی با عنوان اصول خلاقانه توسعه گردشگری فرهنگی در اوکراین نشان دادند که برای توسعه گردشگری فرهنگی نیاز به افزایش فناوری وجود دارد. نوآوری در فناوری منجر به رشد درآمد و اقتصاد در بازار جهانی میشود. ارتباطات ضعیف شکافی است که منجر به کندی توسعه فرهنگی می‌شود، بنابراین ارتباطات نیاز برای تعامل بهتر با گردشگران باید افزایش یابد(Pletsan et al., 2022). ترکنلی و جورجولا (۲۰۲۱)

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

پژوهشی را با عنوان گردشگری و پایداری فرهنگی: دیدگاه‌ها و چشم‌اندازها از سیکلادس، یونان انجام دادند. درنهایت، محققان دریافتند که نقش فرهنگ به عنوان یک جاذبه گردشگری بالفعل و پتانسیلی برای رشد بیشتر گردشگری فرهنگی و درنتیجه توسعه محلی، به طور گسترده شناخته شده است. فرهنگ و گردشگری به عنوان پیوند مثبتی در ذهن مردم محلی، بازدیدکنندگان و کارآفرینان درگیر در گردشگری فرهنگی پدیدار میشوند. درواقع، رابطه فرهنگ گردشگری پتانسیل بالایی برای همه طرفهای درگیر و برای پایداری فرهنگ محلی و عام دارد(Terkenli & Georgoula, 2021). چلنوکوا و همکاران (۲۰۲۰) در مقاله‌ای ضمن بررسی عوامل اجتماعی توسعه گردشگری ادبی در روسیه، آشنایی و افزایش اطلاعات فرهنگی و ادبی جوانان در روسیه را از جمله عوامل اجتماعی توسعه گردشگری ادبی برمی شمارند(Chelnokova et al., 2020). جویگ (۲۰۲۰) در پژوهش به روش تحلیل محتوای مقالات، به بررسی گردشگری ادبی به عنوان یک حوزه دانشگاهی که دارای پتانسیل تحقیقاتی بالایی است پرداخته و توجه به توسعه آن را زمینه ساز ایجاد مزایای متعددی برای مقاصد گردشگری می‌داند(Jiang , 2020).

با توجه به مرور و بررسی پژوهش‌های پیشین، مشخص گردید که اکثر تحقیقات صورت گرفته بر معرفی و تحلیل شرایط کلی، طراحی مسیر و توسعه پایدار گردشگری فرهنگی-ادبی تأکید داشته‌اند. حال آنکه پژوهش حاضر سعی نموده است با تأکید بر ادبیات و جاذبه‌های ادبی، به ارزیابی نقش ظرفیت‌های فرهنگی و ادبی و گردشگری مرتبط با آن در زمینه‌سازی برای توسعه فضاهای شهری بپردازد. از همین رو، این امر نقطه تمایز پژوهش نسبت به موارد پیشین است.

روش شناسی پژوهش

بر اساس ماهیت موضوع و مؤلفه‌های مورد بررسی، نوع این تحقیق کاربردی و توسعه‌ای و روش بررسی آن توصیفی- تحلیلی و پیمایشی است. اطلاعات مورد نیاز در خصوص مبانی نظری پژوهش و استخراج شاخص‌های مورد پژوهش به روش کتابخانه‌ای و اسنادی گردآوری شده است. برای شناسایی عوامل کلیدی که به صورت تأثیرات متقابل طراحی می‌شود، روایی آن توسط کارشناسان و پایایی آن توسط نرم‌افزار میک‌مک انجام شده است. بنابر نیاز پژوهش و احتیاجات این تحقیق، جامعه نمونه را خبرگان و نخبگانی شامل می‌شود که در زمینه گردشگری ادبی و توسعه فضاهای شهری در مورد شهر مورد مطالعه تخصص لازم و کافی را دارند. جامعه آماری این پژوهش ۱۸ تن از کارشناسان، متخصصان، نخبگان و اعضای هیئت علمی می‌باشند. روش نمونه‌گیری در این پژوهش گلوله برفی است و از متخصصان درخواست کرده‌ایم که نفر بعدی را نیز به ما معرفی کند. برای گردآوری داده‌های این پژوهش از روش دلفی آنی استفاده شده که امکان هرگونه تغییر و اصلاح را برخلاف روش سنتی دلفی ارائه می‌دارد (در این روش نیازی به تکرار راندها نیست و کارشناس پس از پاسخ به سوالات می‌تواند نظرات سایر اعضا و همچنین دلایل آنها برای امتیاز زیاد یا کم دادن به گزینه‌ها را ببیند. همچنین کارشناس پس از مشاهده نظرات سایر اعضا می‌تواند نظر خود را اصلاح و یا به کلی تغییر دهد و دلایل خودش را برای انتخاب گزینه‌ها ارائه نماید). در واقع روش دلفی، روشی نظام یافته است که بر آراء هیئتی از کارشناسان مستقل متکی می‌باشد و تعداد نمونه از فرمول خاصی پیروی نمی‌کند. ابزار مورد نیاز جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها، نرم‌افزار MicMac می‌باشد که داده‌های

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

مورد نیاز بر اساس شاخص‌ها و وزن‌های مرتبط در آن‌ها، ذخیره، پردازش و از طریق آزمون‌های مناسب تحلیل می‌گردد که در ادامه فرایند اجرایی این تکنیک مطرح شده است.

نرم‌افزار میک مک توسط مؤسسه نوآوری کامپیوتری فرانسوی تحت نظارت مرکز سازمان تحقیقات و راهبرد چشم-انداز طراحی شده است. این نرم‌افزار جهت تصمیم‌گیری‌های راهبردی و چشم‌اندازسازی مورد استفاده قرار می‌گیرد. تحلیل ساختار با استفاده از نرم‌افزار میک مک این امکان را می‌دهد که با کمک گرفتن از ارتباط ماتریسی همه مؤلفه-های اصلی یک سیستم را تشریح کند. با بررسی این ارتباط، روش مربوطه امکان آشکارسازی متغییرهای اصلی جهت ارزیابی سیستم را ارائه می‌دهد که ممکن است که به تنهایی (برای بازتاب یا تصمیم‌گیری) یا قسمتی از یک فعالیت بسیار پیچیده پیش‌بینی (سناریوها) مورد استفاده قرار بگیرد. تجزیه و تحلیل میک مک بر پایه قدرت نفوذ (تاثیرگذاری) و میزان وابستگی (تاثیرپذیری) هر متغیر شکل گرفته و امکان بررسی بیشتر محدوده هر یک از متغیرها را فراهم می‌سازد. روش پیش‌بینی میک مک شامل مراحل زیر می‌شود:

مرحله ۱: بررسی متغیرها

اولین مرحله شامل بررسی همه متغیرهای شناسایی شده در داخل سیستم مورد نظر است (متغیرهای درونی و بیرونی). بایستی توجه شود که به صورت جامع همه متغیرها در نظر گرفته شوند. استفاده از نظر گروه‌ها و روش طوفان مغزها کمک می‌کند تا مجموعه متغیرها گسترده‌تر شده و همه بازیگران احتمالی در سیستم مورد نظر مورد توجه قرار گیرند. توضیح متغیرهای اصلی با جزئیات ضروری است، این کار اجازه می‌دهد تا استنباط بهتری از ارتباط بین این متغیرها در تحلیل داشته باشیم. در پایان یک لیست هماهنگ شده از متغیرهای درونی و بیرونی سیستم تهیه می‌شود.

مرحله ۲: بررسی ارتباط بین متغیرها

در یک تحلیل ساختاری این امکان وجود دارد که متغیرها در یک جدول دو ردیفی با هم ارتباط پیدا کنند (ارتباط مستقیم). میزان ارتبط دو متغیر به صورت کمی نشان داده می‌شود. عدد صفر به این معنی است که هیچ ارتباطی بین دو متغیر وجود ندارد و همچنین می‌توان میزان تأثیر متغیرها را هم با اعداد مربوطه نشان داد (۰ = ارتباطی وجود ندارد، ۱ = ارتباط ضعیف، ۲ = ارتباط متوسط، ۳ = ارتباط قوی، p = ارتباط بالقوه).

در این مرحله با N متغیر، با N * N سوال مواجه خواهیم بود که برخی از متغیرها بدون اینکه هیچ تأثیری سیستماتیک و جامع داشته باشند از دور خارج می‌شوند.

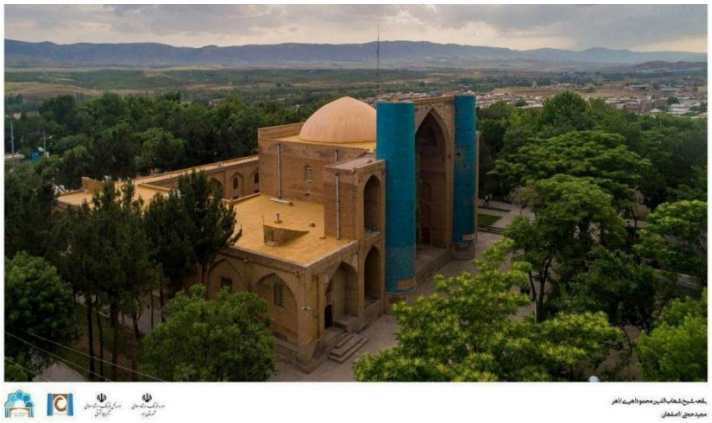
مرحله ۳: شناسایی متغیرهای کلیدی

این مرحله شامل شناسایی متغیرهای کلیدی می‌باشد، این کار با کمک گرفتن از طبقه‌بندی مستقیم و سپس با یک طبقه‌بندی غیرمستقیم انجام می‌گیرد. طبقه‌بندی مستقیم: همه ارتباط‌ها در یک ردیف نشان‌دهنده اهمیت تأثیر یک متغیر بر کل سیستم است. مجموع یک ستون نشان‌دهنده میزان تأثیرپذیری یک متغیر است (سطح تأثیرپذیری مستقیم). طبقه‌بندی غیرمستقیم: برنامه این امکان را می‌دهد تا گسترش تأثیر را به‌وسیله مسیرها و حلقه‌های بازخورد مورد مطالعه قرار داد و سرانجام متغیرها را طبقه‌بندی کرد.

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

محدوده مورد مطالعه

مجموعه تاریخی شیخ شهاب‌الدین اهری یکی از ساختارهای هویت بخش کالبد شهر اهر است. این شهر یکی از شهرهای استان آذربایجان‌شرقی است که در شمال‌غرب ایران قرار گرفته و مرکز شهرستان اهر می‌باشد و به عنوان بزرگ‌ترین شهر و مرکز منطقه ارسباران (قره داغ) شناخته می‌شود. بنای مجموعه شیخ شهاب که از دوران شکوفایی عرفان و تصوف در منطقه آذربایجان در قرون هفتم تا یازدهم هجری قمری به جای مانده، در جنوب این شهر و در نزدیکی محل دروازه تاریخی تبریز در بالای یک بلندی طبیعی مشرف به شهر قرار دارد (Baybordi et al., 2022). این مجموعه، آرامگاه شیخ شهاب‌الدین محمود اهری عارف و شاعر قرون ششم و هفتم ه.ق می‌باشد که در نیمه شعبان سال ۵۸۰ ه.ق در شهر اهر چشم به جهان گشوده است. شیخ در اشعار خود از زادگاهش با عنوان سیاهان کوه نام برده (سیاهان کوه را منزل ببودم/ ز آهوی چمن شیرش بخوردم) که به احتمال قوی همان قراداغ می‌باشد که نام سابق شهرستان اهر است. تاریخ ولادت وی بر اساس اولین بیت از اشعارش که توسط مرحوم کاشفی اهری از روی نسخه خطی کتاب تذکره‌الاوصیاء منسوب به بابارحمت الله اهری، استنساخ شده است. در اکثر کتب قدیمی، شیخ شهاب‌الدین را با نام‌های شهاب‌الدین محمود تبریزی و شهاب‌الدین محمود التبریزی العتیقی الاهری نام برده‌اند. شیخ شهاب الدین پس از تحصیل علوم، تکمیل معلومات و کسب فیض و کمالات معنوی، به سفارش استادش شیخ رکن‌الدین سجاسی که لقب شهاب‌الدین را به وی اعطا کرده، مأمور ارشاد و راهنمایی مردم موطن خود ارسباران گردیده و عازم اهر شده است. وی بعد از ترتیب‌دادن خانقاه در محل کنونی بقعه شیخ، به هدایت و ارشاد طالبان حق و شریعت و طریقت پرداخت و به درجه قطب نایل آمد. اثر مکتوبی از این عارف اندیشمند بنام عشق‌نامه بجای مانده که متضمن عقاید و آرای عرفانی اوست. این عارف بزرگ پس از ۸۵ سال عمر با برکت در سال ٦٦٥ ه.ق چشم از جهان فروبست و در صحن خانقاه خود به خاک سپرده شد و از آن به بعد خانقاه وی بعنوان مقبره شیخ شهاب‌الدین معروف شده است. از مریدان معروف وی می‌توان از شیخ جمال‌الدین تبریزی، شیخ زاهد گیلانی، شیخ صفی‌الدین اردبیلی، باله حسن بنیسی و بابا فرج وایقانی نامبرد. نام شیخ در سنگ نبشته‌ای در سر درب شرقی بقعه شیخ چنین بیان شده‌است: «سلطان العارفین، قطب السالکین، شیخ المحققین، سلطان شهاب الدین اهری قدس الله روحه العزیز» (Dosti, 1998). آرامگاه حضرت اینک در اهر داخل محوطه پارک شیخ بنام بقعه شیخ شهاب‌الدین قرار دارد و زیارتگاه اهل دل می‌باشد.

شکل ۱- باغ‌مزار شیخ شهاب‌الدین محمود اهری

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

Figure 1: The tomb garden of Sheikh Shahabuddin Mahmoud Ahri

بررسی محتوای متون تاریخی، استنباط از شیوه‌های شکل‌گیری فضا در معماری دوران اسلامی ایران و تحلیل معماری فضایی آثار برجای مانده در بنای مجموعه شیخ شهاب‌الدین، نشان‌دهنده آفرینش مجموعه‌ای متأثر از آئین و ارزش‌های مسلک تصوف بوده که در قالب خانقاه ظهور یافته و بعد از وفات شیخ نیز به دلایلی همچون تکریم مقام عرفانی وی، باعث شکل‌گیری فضای آرامگاهی گردیده است. بر اساس اسنادی که در ادوار مختلف تاریخی به صورت کتاب، دست‌نوشته، پژوهش‌های میدانی و... حاصل شده، ارسن مجموعه شیخ شهاب‌الدین اهری با تکوین تدریجی به درازای قرن ششم تا یازدهم ه.ق (Shafizadeh & Ebrahimi, 2021) در اعصار ایلخانی تا صفوی صناعت یافته است. این ارسن در ابتدا با کارکرد خانقاه و سپس در ادامه حیات خویش، بخش‌هایی همچون آرامگاه، مَدرس، مسجد و باغ‌مزار بدان افزون گشته و در پیوندی معنادار با سایر عناصرش توسعه و تکامل یافته است (Torkaman, 2012). هسته اولیه مجموعه شیخ شهاب‌الدین از جمله حصار سنگی مقبره متاثر از شرایط فرهنگی و اجتماعی عصر ایلخانی می‌باشد و با احداث فضاهایی ساده که برای برپایی خانقاه شیخ لازم بود، بنا نهاده شده (Sharifinia, 2019) و چنانچه مورخان صفوی نوشته‌اند شاه عباس اول (کبیر) به تجدید و ترتیب عمارات عالیه تربت شیخ شهاب الدین اهری اقدام نموده (Hosseini & Morteza, 1987) و در زمان وی، تحدید حدود با حصار خشتی و نیز مجموعه‌سازی ارسن و احداث باغ‌مزار – به تعبیر اسکندر بیگ ترکمان، باغ بهشت‌آسا– انجام شده است (Baybordi et al., 2022).

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

تعیین عوامل موثر و کلیدی گردشگری ادبی در توسعه فضای شهری

مرحله اول: بررسی متغیرها

ابتدا متغیرها و عوامل تأثیرگذار گردشگری ادبی در زمینه توسعه فضای شهری با استفاده از مطالعه اسنادی (کتب و مقالات مختلف) و همچنین استفاده از نظرات افراد متخصص در این حوزه شناسایی می‌شوند (روش تحلیل محیطی). طبق مطالعات و نظر افراد متخصص، ١٤ عامل به عنوان مؤلفه‌ها و شاخص‌های مهم در موضوع شناسایی شدند.

جدول ١- شاخص‌های تأثیرگذار گردشگری ادبی در توسعه فضاهای شهری

Table 1- Influential indicators of literary tourism in the development of urban spaces

ردیف	نقش اثرگذار
١	ارتقای هویت، تقویت ارزشها، سنن محلی و فرهنگ بومی
٢	افزایش ارتباط گردشگران با شهروندان و تقویت مراودات بین فرهنگی
٣	ارتقای سرزندگی و نشاط عمومی در اثر توسعه گردشگری ادبی
٤	افزایش مشارکت و عدالت اجتماعی و حضورپذیری فضاهای شهری برای اقشار مختلف جامعه
٥	حفاظت و نگهداری بهینه از آثار ادبی و ابنیه تاریخی
٦	رعایت سازگاری کاربری اراضی مجاور ابنیه فرهنگی و تاریخی
٧	استفاده بهینه از ظرفیت‌های ادبی، هنری و احیاء صنایع دستی محلی

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

۸	ایجاد اشتغال و افزایش درآمد عمومی در سطح جامعه
۹	حمایت از ورود سرمایه و جذب سرمایه گذاری های داخلی و خارجی
۱۰	اطلاع رسانی از طریق رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی و معرفی شهر به عنوان قطب نمونه گردشگری ادبی
۱۱	افزایش تعداد مشاغل مرتبط با امور گردشگری ادبی
۱۲	فضاسازی‌های ادبی و فرهنگی در سطح شهر و رشد ساخت و سازهای شهری
۱۳	استفاده از اراضی بلااستفاده شهر در جهت توسعه گردشگری ادبی
۱٤	توسعه زیرساخت های شهری و امور زیربنایی

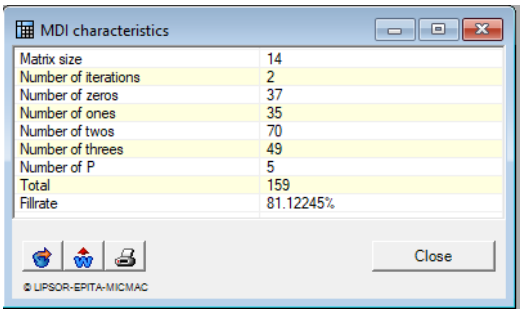
منبع: یافته‌های نویسندگان، ۱٤۰۲

مرحله دوم: بررسی ارتباط بین متغیرها

بعد از اینکه متغیرها و مؤلفه‌های مهم در حوزه مورد نظر شناسایی شدند، سپس در قالب پرسشنامه ماتریس تحلیل اثرات وارد می‌شوند و میزان ارتباط میان این متغیرها با حوزه مربوط، توسط خبرگان تشخیص داده می‌شود. در این مرحله به‌وسیله n متغیر، با n*n سوال مواجه می‌شویم.

تحلیل اولیه ویژگی داده‌های ماتریس و تأثیرات متقاطع

طبق نتایج نرم‌افزار میک مک درجه پرشدگی ماتریس ۸۱/۱۲ درصد است که نشان می‌دهد عوامل انتخاب شده تأثیر زیادی بر روی هم گذاشته‌اند. از مجموع ۱۵۹ رابطه قابل ارزیابی در این ماتریس، ۳۷ رابطه، عددشان صفر بوده که به این معنی است که عوامل بر همدیگر تأثیر نگذاشته یا از همدیگر تأثیر نپذیرفته‌اند. ۳۵ رابطه، عددشان یک بوده که بدین معنی است که تأثیر کمی نسبت به هم داشته‌اند، ۷۰رابطه، عددشان ۲ بوده و روابط تأثیرگذار نسبتا قوی داشته‌اند، ٤۹ رابطه، عددشان ۳ بوده و روابط عامل‌های کلیدی بسیار زیاد بوده و از تأثیرگذاری و تأثیرپذیری زیادی برخوردار بوده‌اند. در نهایت نیز ۵ رابطه، عددشان p بوده که نشان‌دهنده روابط پتانسیلی و غیرمستقیم عامل‌ها بوده است.

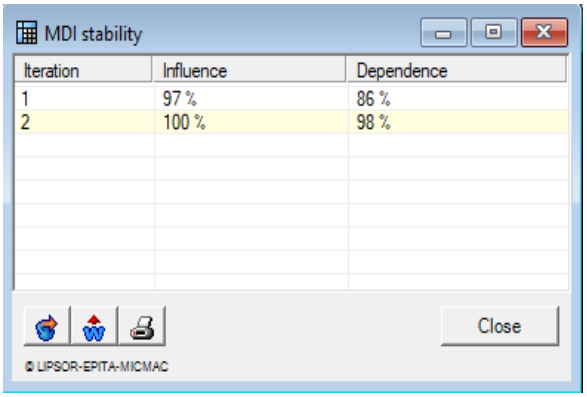
شکل ۲- تحلیل اولیه داده‌های ماتریس و تأثیرات متقاطع

Figure 2: Initial analysis of matrix data and cross-effects.

درجه مطلوبیت ماتریس‌ها

درجه مطلوبیت اثرات مستقیم با دو بار چرخش داده‌ای، از مطلوبیت و بهینه‌شدگی ۱۰۰ درصد برخوردار بوده که حاکی از روایی بالای پرسشنامه و پاسخ‌های مربوط به آن است.

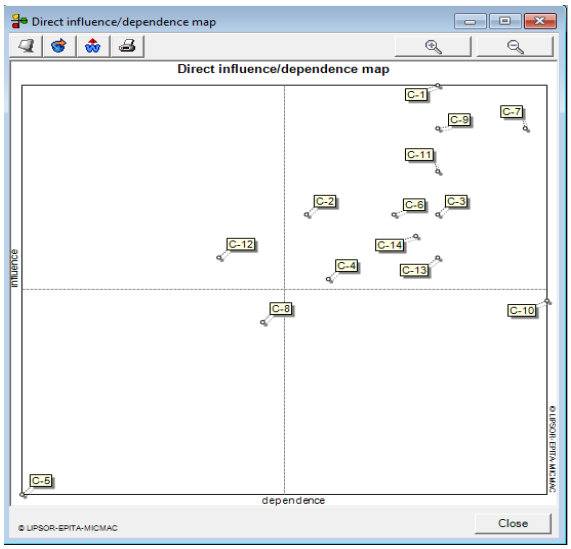
[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

شکل ۳- درجه مطلوبیت ماتریس اثرات مستقیم

.Figure 3: Degree of desirability of the matrix of direct effects

همان‌طور که بیان شد ۱٤ شاخص به عنوان شاخص‌های موثر گردشگری پایدار در فضاهای شهری شناسایی و با نرم‌افزار میک مک برای استخراج شاخص‌های کلیدی تأثیرگذار در شهر اهر مورد تحلیل قرار گرفته است. نحوه توزیع و پراکنش متغیرها در صفحه پراکندگی، این سیستم، حاکی از آن است که اکثر متغیرها در محدوده متغیرهای تنظیمی و دو وجهی (هدف، ریسک) هستند.

شکل ٤- پراکندگی تأثیرگذاری و تأثیرپذیری مستقیم متغیرها

.Figure 4: Dispersion of the influential and directly affected variables

نمودار بالا مربوط به چگونگی پراکندگی عوامل در میک مک نشان می‌دهد وضعیت هر یک از عوامل در میزان استقلال و وابستگی چگونه است. عواملی که در قسمت بالای سمت چپ نمودار قرار دارند، دارای اثرگذاری بیشتری هستند و عواملی که در قسمت چپ پایین نمودارند، هم دارای اثرگذاری و اثرپذیری نسبتاً برابرند یا به عبارتی خنثی محسوب می‌شوند و هم تأثیرگذاری کمی دارند و نیز وابستگی کمتری دارند، بنابراین کمترین اهمیت را در یک سیستم دارند.

گوشه سمت چپ بالا عواملی‌اند که با کمترین وابستگی و بیشترین تأثیر پیشرانه‌ای اثرگذار یک سیستم محسوب می‌گردند. گوشه سمت راست بالای نمودار عواملی با بیشترین تأثیرپذیری و وابستگی و نیز بیشترین تأثیرگذاری را دارند. به عواملی که در این قسمت قرار می‌گیرند عوامل اعتماد گفته می‌شود در این تحقیق با نام عوامل دووجهی

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

نشان داده شده‌اند که شاخص ناپایداری در یک سیستم هستند، زیرا بدلیل وابستگی به سرعت اثرات را جذب کرده و بدلیل اثرگذاری آن‌ها را انتقال می‌دهند به عبارتی سرعت اثرگذاری و اثرپذیری آن‌ها سبب می‌شود که قابلیت بالایی برای برهم زدن ناپایداری سیستم داشته باشند.

گوشه سمت راست پایین عواملی‌اند که با کمترین اثرگذاری و بیشترین وابستگی، تأثیر زیادی از تغییر شرایط در یک سیستم می‌پذیرند و عوامل وابسته نام دارند. تغییر در این عوامل در نتیجه تأثیر متغیرهای پیشران است و گاهی تأثیر غیرمستقیم اثر پیشران‌ها بر عوامل اعتماد یا دو وجهی می‌باشند.

جدول ۲- اثرگذاری و اثرپذیری متغیرهای مؤثر گردشگری ادبی در توسعه فضاهای شهری

Table 2- The effectiveness of the effective variables of literary tourism in the development of urban spaces

متغیرهای تعیین کننده یا تأثیرگذار		فضاسازی‌های ادبی و فرهنگی در سطح شهر و رشد ساخت و سازهای شهری
متغیرهای دووجهی	ریسک	ارتقای هویت، تقویت ارزشها، سنن محلی و فرهنگ بومی، افزایش ارتباط گردشگران با شهروندان و تقویت مراودات بین فرهنگی و حمایت از ورود سرمایه و جذب سرمایه گذاری های داخلی و خارجی
	هدف	ارتقای سرزندگی و نشاط عمومی در اثر توسعه گردشگری ادبی، استفاده بهینه از ظرفیت‌های ادبی، هنری و احیاء صنایع دستی محلی، رعایت سازگاری کاربری اراضی مجاور ابنیه فرهنگی و تاریخی، افزایش تعداد مشاغل مرتبط با امور گردشگری ادبی، استفاده از اراضی بلااستفاده شهر در جهت توسعه گردشگری ادبی و توسعه زیرساخت های شهری و امور زیربنایی
متغیرهای تأثیرپذیر		اطلاع رسانی از طریق رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی و معرفی شهر به عنوان قطب نمونه گردشگری ادبی
متغیرهای مستقل		حفاظت و نگهداری بهینه از آثار ادبی و ابنیه تاریخی
متغیرهای تنظیمی		افزایش مشارکت و عدالت اجتماعی و حضورپذیری فضاهای شهری برای اقشار مختلف جامعه، ایجاد اشتغال و افزایش درآمد عمومی در سطح جامعه

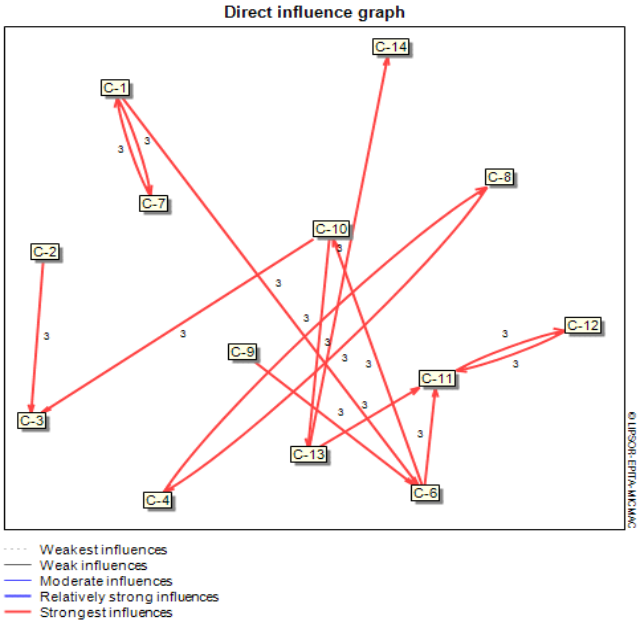
منبع: یافته‌های نویسندگان، ۱۴۰۲

قسمت آخر خروجی نرم‌افزار مربوط به نمودارها است که روابط و ارتباطات بین متغیرها را نشان می‌دهد. هر کدام از این نمودارها روابط بسیار ضعیف، ضعیف، متوسط، نسبتاً قوی و روابط بسیار قوی را در پنج سطح نشان می‌دهد.

سنجش میزان اثرگذاری مستقیم

تحلیل اثرات مستقیم در واقع نتیجه برهم‌کنش داده‌های ماتریس اولیه است و می‌تواند ویژگی‌های ذاتی هریک از عوامل را در محیط شکل‌گرفته از همه عوامل تبیین نماید و در نهایت کلیدی‌ترین و اثرگذارترین عامل باید از مقایسه دو تحلیل اثرات مستقیم و غیرمستقیم بهره ببرد. شکل (۵) بیشترین اثرگذاری مستقیم بین عوامل را نشان می‌دهد.

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

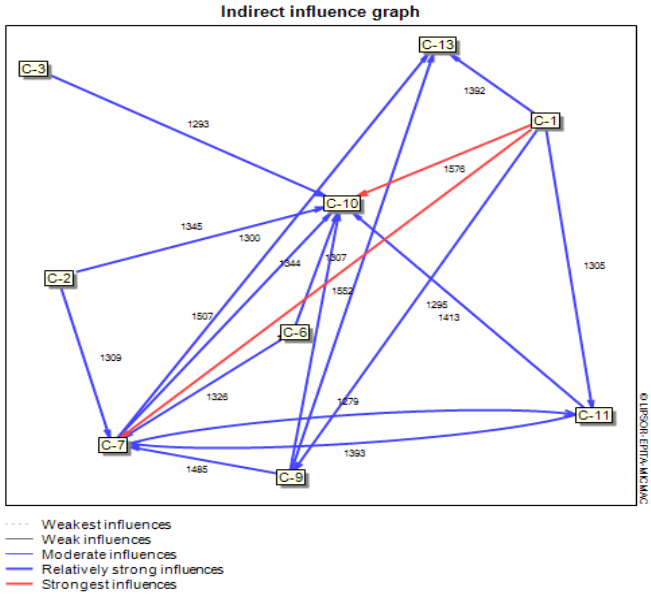

شکل ۵- درجه تأثیرات مستقیم بین عوامل مؤثر گردشگری ادبی بر توسعه فضای شهری

Figure 5: Degree of direct impacts between influential factors of literary tourism on the development of urban spaces.

سنجش میزان اثرگذاری غیرمستقیم

این گراف تأثیرات غیرمستقیم بین متغیرها را نشان می‌دهد. تحلیل اثرات غیرمستقیم نتیجه محاسبه توان‌های بالاتر و تکرار ماتریس اولیه است.

شکل ٦- تأثیرات غیرمستقیم بین عوامل موثر گردشگری ادبی در توسعه فضاهای شهری

Figure 6: Indirect effects of the influential factors of literary tourism on the development of urban spaces.

مرحله سوم: شناسایی متغیرهای کلیدی

این مرحله با کمک گرفتن از طبقه‌بندی مستقیم و سپس با یک طبقه‌بندی غیرمستقیم انجام می‌گیرد. از میان ١٤ شاخص بررسی شده در این پژوهش، چند عامل اصلی به عنوان شاخص کلیدی و موثر گردشگری ادبی در توسعه

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

فضاهای شهری می‌باشد. عوامل کلیدی عواملی هستند که بر موفقیت و یا ناکامی تصمیم اصلی تأثیر می‌گذارد. ٤ عامل کلیدی مهم و موثر گردشگری ادبی در توسعه فضای شهری با استفاده از روش تحلیل ساختاری با نرم‌افزار میک مک انتخاب شدند. در جدول زیر فهرست عوامل و شاخص‌های کلیدی منتخب برای موضوع دیده می‌شود.

جدول ۳- میزان اثرگذاری عوامل کلیدی گردشگری ادبی در توسعه فضاهای شهری

Table 3- The effectiveness of key factors of literary tourism in the development of urban spaces

اثرگذاری غیرمستقیم	شاخص‌ها	اثرگذاری مستقیم	شاخص‌ها	رتبه
۸۹٦	ارتقای هویت، تقویت ارزشها، سنن محلی و فرهنگ بومی	۹۳۱	ارتقای هویت، تقویت ارزشها، سنن محلی و فرهنگ بومی	۱
۸۵۷	استفاده بهینه از ظرفیت‌های ادبی، هنری و احیاء صنایع دستی محلی	۸٦۹	استفاده بهینه از ظرفیت‌های ادبی، هنری و احیاء صنایع دستی محلی	۲
۸۵٤	حفاظت و نگهداری بهینه از آثار ادبی و ابنیه تاریخی	۸٦۹	حفاظت و نگهداری بهینه از آثار ادبی و ابنیه تاریخی	۳
۸۰۵	افزایش مشارکت و عدالت اجتماعی و حضورپذیری فضاهای شهری برای اقشار مختلف جامعه	۸۰۷	افزایش مشارکت و عدالت اجتماعی و حضورپذیری فضاهای شهری برای اقشار مختلف جامعه	٤
۷٦۱	حمایت از ورود سرمایه و جذب سرمایه گذاری های داخلی و خارجی	۷٤۵	افزایش ارتباط گردشگران با شهروندان و تقویت مراودات بین فرهنگی	۵
۷٦۱	افزایش ارتباط گردشگران با شهروندان و تقویت مراودات بین فرهنگی	۷٤۵	ارتقای سرزندگی و نشاط عمومی در اثر توسعه گردشگری ادبی	٦
۷۳٦	ارتقای سرزندگی و نشاط عمومی در اثر توسعه گردشگری ادبی	۷٤۵	حمایت از ورود سرمایه و جذب سرمایه گذاری های داخلی و خارجی	۷
۷۱٤	فضاسازی‌های ادبی و فرهنگی در سطح شهر و رشد ساخت و سازهای شهری	۷۱٤	توسعه زیرساخت های شهری و امور زیربنایی	۸
۷۱۲	استفاده از اراضی بلااستفاده شهر در جهت توسعه گردشگری ادبی	٦۸۳	فضاسازی‌های ادبی و فرهنگی در سطح شهر و رشد ساخت و سازهای شهری	۹
٦۹٤	توسعه زیرساخت های شهری و امور زیربنایی	٦۸۳	استفاده از اراضی بلااستفاده شهر در جهت توسعه گردشگری ادبی	۱۰
٦٤۳	اطلاع رسانی از طریق رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی و معرفی شهر به عنوان قطب نمونه گردشگری ادبی	٦۵۲	افزایش تعداد مشاغل مرتبط با امور گردشگری ادبی	۱۱
٦۳۷	افزایش تعداد مشاغل مرتبط با امور گردشگری ادبی	٦۲۱	اطلاع رسانی از طریق رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی و معرفی شهر به عنوان قطب نمونه گردشگری ادبی	۱۲
۵۷۷	ایجاد اشتغال و افزایش درآمد عمومی در سطح جامعه	۵۹۰	ایجاد اشتغال و افزایش درآمد عمومی در سطح جامعه	۱۳
۳٤۵	رعایت سازگاری کاربری اراضی مجاور ابنیه فرهنگی و تاریخی	۳٤۱	رعایت سازگاری کاربری اراضی مجاور ابنیه فرهنگی و تاریخی	۱٤

منبع: یافته‌های نویسندگان، ۱٤۰۲

جدول ٤- فهرست عوامل کلیدی گردشگری ادبی

Table 4- List of key factors of literary tourism

ردیف	فهرست عوامل کلیدی
۱	ارتقای هویت، تقویت ارزش‌ها، سنن محلی و فرهنگ بومی
۲	استفاده بهینه از ظرفیت‌های ادبی، هنری و احیاء صنایع دستی محلی
۳	حفاظت و نگهداری بهینه از آثار ادبی و ابنیه تاریخی
٤	افزایش مشارکت و عدالت اجتماعی و حضورپذیری فضاهای شهری برای اقشار مختلف جامعه

منبع: یافته‌های نویسندگان، ۱٤۰۲

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

با توجه به نتایج به دست آمده از جدول عوامل کلیدی گردشگری ادبی، چهار مولفه ارتقای هویت، تقویت ارزش‌ها، سنن محلی و فرهنگ بومی؛ استفاده بهینه از ظرفیت‌های ادبی، هنری و احیاء صنایع دستی محلی؛ حفاظت و نگهداری بهینه از آثار ادبی و ابنیه تاریخی؛ افزایش مشارکت و عدالت اجتماعی و حضورپذیری فضاهای شهری برای اقشار مختلف جامعه، می‌تواند بیشترین اثرگذاری در راستای توسعه فضاهای شهری با تاکید بر گردشگری ادبی را داشته باشد.

با درنظر گرفتن این چهار عامل کلیدی، به توضیح این عوامل پرداخته می شود. با عنایت به اینکه شهرسازی به عنوان زمینه ساز اتفاقات زندگی بشری یکی از تأثیرگذارترین هنرها در جهت نمایاندن فرهنگ عامه و الگوهای ساختاری آن در هر دوره است، برخی از متفکرین و متخصصین مسایل شهری و معماری، فرهنگ و هویت ملی و بومی را مهمترین عناصر تاثیرگذار بر محیط قلمداد نموده‌اند. فضاهای شهری، بدون شناخت فرهنگ سازنده آن، فهم نمی‌شود و این ارتباط دوسویه است. هر بنا یا فضای شهری تنها به میزانی زنده است که به گستره‌ای از فرهنگ و هویت ملتزم باشد تا با تکرار الگوهایی ویژه از رویدادها در مکانی خاص و تکامل و ارتقای این ارزش‌ها، عنصری هویت‌بخش در ساختار مکانی و زمانی باشد. در این راستا بررسی سیر تاریخی تحول فضاهای عمومی شهری در ادبیات شهرسازی جهان، بیانگر توجه ویژه به فضاهایی از مجموعه شهر است که صبغه تاریخی– فرهنگی داشته و مقبول و مورد احترام مردم بوده و با عنایت به علاقه‌ای که مردم نسبت به این فضاها (بناها) داشته‌اند به تدریج نقش آنها در شهرها پررنگ شده و در توسعه و بازسازی محیط اطراف خود نیز تاثیرگذار گشته‌اند. این سیر توجه به گونه‌ای بوده که حتی بسیاری از فضاهای تاریخی– فرهنگی، قرن‌های پیشین احیا و جایگاه ارزشمند خود را بدست آوردند. نکته‌ای که باید اینجا اشاره کرد، احیا و ارتقای کیفیت بافت‌های مذکور در دهه‌های اخیر می‌باشد که با نگاه‌ها و رویکردهایی متفاوت و متناسب با شرایط مکانی و زمانی انجام شده است؛ در برهه‌هایی با نگاه صرف کالبدی و مرمتی بناها و در برهه‌ای دیگر با درنظر گرفتن ویژگی‌های هویتی، فرهنگی، تاریخی، اجتماعی. با عنایت به قابلیت‌های فضاهای تاریخی– فرهنگی و ظرفیت ویژه‌ای که این فضاها در پویایی، ایجاد و توسعه فضاهای شهری دارند، می‌توان از رویکردهای صرفاً کالبدی و زیبایی‌شناسانه و نگرش‌های خاص به بافت این فضاها فاصله گرفت و با زمان‌مند کردن آنها، ضمن به‌روزسازی و تغییر در روند نگهداری و احیای این فضاها، کیفیت حیات آنها را ارتقا بخشید تا در کنار آن فرصت ایجاد و توسعه فضاهای جدید شهری نیز به‌وجود آید.

از این‌رو نگرش صحیح به یک بافت تاریخی– فرهنگی باید به گونه‌ای باشد که نیازهای عمومی و نیازهای ویژه و اختصاصی آن همزمان مورد توجه قرار گیرد و برای فضاسازی‌های مرتبط و متناسب و نیز اتصال مطلوب به بافت شهری نیز باید بسترسازی نمود. بنابراین ترکیب فضاهای قدیم و جدید در عرصه عمومی و توجه توأمان به کلیت مجموعه و جایگاه آن در بافت شهر با عنایت به متغیرهای اشاره شده و اجتناب از پوسته‌سازی، می‌تواند علاوه بر احیا، حفاظت و نگهداری بهینه از آثار ادبی و ابنیه تاریخی، بر توسعه و پیشرفت فضاهای شهری نیز تأثیرگذار بوده و زمینه‌ساز ارتقای هویت، تقویت ارزش‌ها و استفاده بهینه از ظرفیت‌های تاریخی، فرهنگی، اجتماعی، کالبدی و ... شود. لازمه موفقیت در احیاء و ارتقاء کیفیت بافت‌های تاریخی مستلزم حفظ جمعیت موجود در بافت، ایجاد جذابیت‌های متنوع در کشاندن جمعیت از سایر مناطق شهری و افزایش سطح اجتماع‌پذیری است. یکی از مصادیق

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

ویژه در این زمینه گردشگری ادبی می‌باشد که با تکیه بر پشتوانه تاریخی و فرهنگی و برخواسته از هویت ملی و محلی با تحقق هم‌افزایی فرهنگی- ادبی، علاوه بر زمینه‌سازی برای فعالیت‌های اجتماعی جدید، می‌تواند با تقویت اقتصاد و توسعه و ارتقای کیفیت فضاهای کالبدی مرتبط، بستری برای پیشرفت همه جانبه منطقه را فراهم آورد.

در چارچوب این مقاله با توجه به مولفه‌های مورد تحقیق، به صورت مصداقی مجموعه شیخ شهاب‌الدین اهری در قالب مکانهای واقعی از انواع گردشگری ادبی مورد مطالعه قرار گرفته شد. بر اساس پژوهش‌های بزاز اردبیلی، حسینی‌استرآبادی، دوستی، شفیع‌زاده، ابراهیمی، بایبوردی، شریفی‌نیا؛ مجموعه شیخ شهاب‌الدین به دلیل دربرداشتن ساختارهای دوره‌های مختلف معماری ایرانی و ویژگی‌های خاص تاریخی و آرایگان بی‌بدیل در تزئینات معماری، نمونه‌ای مورد توجه می‌باشد. ایجاد و توسعه خانقاه و آرامگاه شیخ شهاب‌الدین اهری، محصولی از فرآیند احداث و جان‌بخشی است که در درازای زندگی شیخ شهاب و جانشینان او به ارکان وجود نائل آمده و معماران سبک آذری و اصفهانی سازندگان مجموعه در تطور زمانی تکوین آن، جلوه‌ای ممتاز از ساختار معماری ایرانی را با شاخصه‌های فرهنگی، تاریخی، مذهبی، سیاسی و هویتی پدید آورده‌اند. از این‌رو می‌توان گفت کلیت اثر و هنجارهای ملزومه آن، منتج از طرح یکپارچه از پیش تعیین شده نبوده بلکه به تدریج و در ادوار متعدد زمانی و متأثر از تحولات و ساختارهای هم‌پیوند اجتماعی- مکانی و فرهنگی منطقه به وجود آمده است.

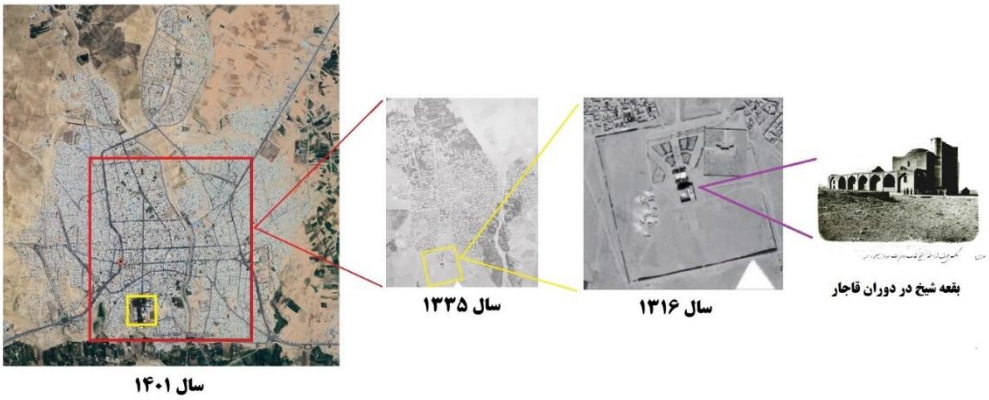
این مجموعه در عصر صفوی توسعه چشمگیری داشته و در همین دوره به دلیل علایق سیاسی دربار صفوی توجه وافری به این مجموعه شده و کیفیت و کمیت ساختاری آن تحول اساسی یافته است. به نظر می‌رسد دلیل ارادت شاهان صفوی به شیخ شهاب و ساخت و توسعه بقعه ایشان، به سبب ارادت سرسلسله خویش شیخ صفی‌الدین اردبیلی به شیخ شهاب‌الدین اهری می‌باشد که با دو واسطه (شیخ جمال‌الدین تبریزی و شیخ زاهد گیلانی) از تربیت و ارشاد شیخ شهاب متنعم شده و در طریقت شیخ مرتبه شاگردی و مریدی به جای آورده بود. از این رو می‌توان گفت که شیخ شهاب‌الدین اهری نیز به سبب ارشاد (با واسطه) سلسله شیخ صفی در گسترش مذهب تشیع و تشکیل ایران یکپارچه به جهت استقرار سلسله صفویان تاثیرگذار بوده و این امر در گسترش گردشگری ادبی و عرفانی بقعه شیخ قابل توجه است.

بر اساس مدارک و متون تاریخی، سفرنامه‌ها و بنا به گفته مورخان، شیخ صفی‌الدین اردبیلی، شاه عباس اول، شیخ‌بهایی و بسیاری از عالمان و عارفان دیگر به سبب ارادت به شیخ شهاب‌الدین، مکرراً به شهر اهر سفر کرده و در این بقعه بیتوته نموده‌اند. عالم آرای عباسی می‌نویسد: شاه عباس اول صفوی در سال ۱۹، ۲۱ و ۳۱ سلطنت خود به اهر آمده و به زیارت تربت شریف شیخ فایز آمده است. دور تا دور دیوار مسجد دستخط‌هایی وجود دارد که بین آن‌ها دست‌نوشته‌هایی را از شیخ بهایی، شاه عباس سوم و ابوالقاسم نباتی تشخیص داده‌اند. با توجه به این موارد می‌توان گفت که از دوران قدیم به واسطه وجود بقعه شیخ شهاب‌الدین اهری، گردشگری ادبی و عرفانی در شهر اهر رواج داشته و این امر شاید باعث توجه به این منطقه و به طور خاص باعث تغییر، توسعه و تکامل مجموعه باغ‌مزار شیخ و فضاهای شهری اطراف شده است.

نقشه‌ها و تصاویر هوایی منطقه مورد مطالعه حاکی از آن است که از دوران قاجار تا کنون، مجموعه بقعه شیخ شهاب‌الدین با توسعه و تکامل تدریجی خود باعث تغییر و تحول در فضاهای اطراف بقعه شده و از سال ۱۳۱۶ تا

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

کنون انواع فضاهای شهری با کاربری‌های گوناگون از قبیل تاریخی، فرهنگی، درمانی، تفریحی، ورزشی، اداری، نظامی، مسکونی، فضای سبز و اوقات فراغت پیرامون بقعه شکل گرفته است.

شکل ۷- موقعیت و فضاهای مرتبط با بقعه شیخ شهاب‌الدین اهری از دوره قاجار تا کنون.

Figure 7: The location and spaces related to the tomb of Sheikh Shahabuddin Ahri from the Qajar period to the present.

همان طوری که در شکل (۷) نشان داده شده، بقعه شیخ شهاب که ابتدا به صورت خانقاه و سپس آرامگاه و مَدرس بوده، در گذر زمان به سبب علاقه و ارادت مردم به ساحت شیخ به حالت باغ‌مزار درآمده و با ایجاد پارک و فضای سبز شهری حیات دوباره یافته است. در ادامه سیر تکوینی این مجموعه، در دهه‌های ۳۰ تا ۵۰ شمسی با ایجاد کاربری‌های درمانی و اداری در اطراف آرامگاه و بعدها کاربری‌های ورزشی و نظامی در ضلع شرقی و غربی بقعه، پویایی خاصی در مجموعه به‌وجود آمده است. همزمان با این موارد، شکل‌گیری کاربری‌های مسکونی به صورت پراکنده در اضلاع شمالی و جنوبی بقعه باعث افزایش سطح اجتماع‌پذیری و تردد بیشتر مردم به ویژه برگزاری تجمع در ایام تعطیل و مراسماتی مانند عزاداری ایام محرم و صفر و اعیاد شده است.

با حضور پذیری و افزایش تردد مردم در این مجموعه و فضاهای اطراف، کاربریهای مرتبط با اجتماع پذیری از قبیل کاربری‌های تجاری، اوقات فراغت، فضای سبز و ... ایجاد شده که به صورت دائمی و موقت (فصلی) در طول این سالها استمرار داشته و ازدیاد یافته اند. با مرمت و احیای ساختمان بقعه شیخ و بازسازی محوطه، با ایجاد موزه منحصر به فرد ادب و عرفان کشور به عنوان اولین موزه تخصصی در این حوزه در مجموعه تاریخی شیخ شهاب الدین، بستر مناسبی برای معرفی و ایجاد ظرفیت جهت گردشگری ادبی نیز فراهم شده است. در راستای ایجاد این کاربری‌ها با تعریف فضاهای جدید از قبیل شهربازی، اغذیه فروشی، سوپرمارکت و فروش سوغات منطقه و ... ضمن پاسخگویی به نیازهای مرتبط، پویایی خاصی به فضاهای مجموعه شیخ شهاب الدین بخشیده و باعث رونق آن شده و چهره خاصی به این منطقه از شهر داده است.

نتیجه‌گیری

در تمام اعصار فرهنگ، منبعی حیاتی برای توسعه گردشگری محسوب شده و گردشگری نیز سهم مهمی در توسعه فرهنگی داشته است. ادبیات یکی از اجزای مهم میراث ادبی و فرهنگی یک کشور و از عناصر قوام‌دهنده و

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

تحکیم‌بخش هویت ملی و تاریخی است که منافع راهبردی و بلندمدتی در انواع زمینه‌ها دارد. گردشگری ادبی، شکل نوینی از گردشگری و برخاسته از جاذبه های وابسته به حوزه ادبیات می‌باشد. اهمیت گردشگری ادبی و نقشی که این نوع گردشگری در حفظ و احیای فرهنگ و هویت ملتها و توسعه اقتصادی، اجتماعی و کالبدی و ... جوامع دارد، باعث شده که تمهیدات خاصی در این زمینه اتخاذ و در برنامه ریزی‌های راهبردی توجه ویژه‌ای به این نوع از گردشگری شود. محدوده‌های فرهنگی- تاریخی به عنوان فضاهای ارزشمند شهری، تجلی میراث و ارزش‌های تاریخی و فرهنگی شهرها بوده و شکل آنها، حاصل تعامل مکان، زمان و هویت و باور مردمان یک پهنه زیستی در طول تاریخ است. پیوند فرهنگ و ادبیات با فضاهای شهری به گونه‌ای بوده که شهرها همواره در طول تاریخ با فرهنگ و ادبیات ارتباطی تنگاتنگ داشته و از همدیگر تاثیر پذیرفته‌اند. حفظ و احیای این پهنه‌های ارزشمند، ارتقای کیفیت زندگی ساکنان و حضور جریان حیات شهری را با فرایندی گام به گام و برنامه محور در همه ابعاد اجتماعی، اقتصادی و محیطی میسر می‌سازد. گردشگری ادبی با تکیه بر این پشتوانه و برخواسته از هویت تاریخی با تحقق هم‌افزایی فرهنگی- ادبی، علاوه بر شکل‌گیری یک فعالیت اجتماعی و اقتصادی جدید می‌تواند با ساخت هویتی یکدست و نیرومند به پایداری هویت ملی، امنیت ملی و پایداری سیاسی- فرهنگی بیانجامد؛ به طوری که با جذب سرمایه و نیز ایجاد و گسترش فضاهای جدید و زیرساختها در شهر، برای سرمایه گذاری جدید و توسعه شهر در ابعاد افقی و عمودی و در جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی، کالبدی، فرهنگی بسترسازی شود و این توسعه منجر به ایجاد فضاهایی متناسب، پویا و سرزنده شود.

با توجه به این موارد، این پژوهش به شناسی عواملی کلیدی موثر گردشگری ادبی بر توسعه فضاهای شهری پرداخته است و مطابق فرایند ارائه شده، پس از مرور مفاهیم نظری، با استفاده از نظرات متخصصان و کارشناسان عوامل کلیدی و موثر گردشگری ادبی شناسایی شده و با بهره‌گیری از نرم‌افزار میک‌مک، اثرات و نوع متغییرها را مورد سنجش قرار داده و با توجه به نتایج به دست آمده از جدول عوامل کلیدی گردشگری ادبی، چهار مولفه ارتقای هویت، تقویت ارزش‌ها، سنن محلی و فرهنگ بومی؛ استفاده بهینه از ظرفیت‌های ادبی، هنری و احیاء صنایع دستی محلی؛ حفاظت و نگهداری بهینه از آثار ادبی و ابنیه تاریخی؛ افزایش مشارکت و عدالت اجتماعی و حضورپذیری فضاهای شهری برای اقشار مختلف جامعه، می‌تواند بیشترین اثرگذاری در راستای توسعه فضاهای شهری با تاکید بر گردشگری ادبی را داشته باشد.

مطالعه موردی آرامگاه شیخ شهاب‌الدین اهری در شهر اهر و بررسی و تحلیل روند تکوین و توسعه این مجموعه تاریخی- فرهنگی از قرن هفتم هجری تا کنون، حاکی از آفرینش مجموعه‌ای متأثر از آئین و ارزش‌های فرهنگی، عرفانی و ادبی، با ویژگی‌های ممتاز معمارانه بوده که با تکیه بر این شاخصه‌ها، توانسته به عنوان یکی از قدیمی‌ترین بناهای ثبت شده آذربایجان شرقی در فهرست آثار ملی کشور به ثبت برسد. بر اساس مدارک و متون تاریخی، سفرنامه‌ها و بنا به گفته مورخان، می‌توان گفت که از دوران قدیم به واسطه وجود بقعه شیخ شهاب‌الدین اهری، گردشگری ادبی و عرفانی در شهر اهر رواج داشته و بسیاری از شخصیت‌ها، عالمان و عارفان به سبب علاقه و ارادت به شیخ، مکرراً به شهر اهر سفر کرده و این امر شاید باعث توجه به این منطقه و به طور خاص باعث تغییر، توسعه و تکامل مجموعه باغ‌مزار شیخ و فضاهای شهری اطراف شده است. در ادامه سیر تکوینی این مجموعه، در دهه‌های اخیر با ایجاد کاربری‌های مختلف درمانی، اداری، ورزشی، نظامی، مسکونی، اوقات فراغت و تجاری در

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

اطراف آرامگاه، ضمن تعریف فضاهای جدید و پاسخگویی به نیازهای مرتبط، با افزایش سطح اجتماع‌پذیری، پویایی خاصی به فضاهای مجموعه شیخ شهاب الدین بخشیده و باعث رونق آن شده است.

با عنایت به موارد مذکور و روند این پژوهش، می‌توان گفت گردشگری ادبی به واسطه پشتوانه فرهنگی و ادبی، یکی از پتانسیل‌های بالقوه صنعت گردشگری به خصوص در ایران است. در این راستا حفظ میراث ادبی و هنری کشور و معرفی آن به گردشگران یکی از وظایف اصلی نهادهای دولتی و خصوصی صنعت گردشگری است که باید به آن به صورت ویژه پرداخته شود. به نظر می‌رسد پتانسیل کارهای خلاقانه فراوانی در گردشگری ادبی وجود دارد که می‌تواند خود آثار و مکانهای ادبی را به یک رسانه تبلیغاتی برای گردشگری ادبی تبدیل کند؛ به طوری‌که طراحی تجربه‌های هرچند کوچک، اما ارزشمند در جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی و یا حتی در ایجاد فضاها و مراکز خدمات‌دهی گردشگران، میراث ادبی این سرزمین را ملموس‌تر و جذابیت آن را برای بازدیدکنندگان بیشتر خواهد کرد.

در یک جمع‌بندی کلی می‌توان عنوان نمود که در صورت تعریف درست مفاهیم گردشگری ادبی و توجه به احیا و تبلیغ میراث و هویت ادبی شهرها و بهره‌مندی از ظرفیت‌های موجود، با نگاهی بلندمدت و راهبردی، استمرار این نوع گردشگری می‌تواند با بازتولید و بازتفسیر پایدار ارزش‌های ملی، آئینی، تاریخی، ادبی و خاطرات مشترک سرزمینی، محرک و ابزاری قوی برای حفظ و احیای فرهنگ و هویت ملتها و نیز شکوفایی و پیشرفت توسعه اقتصادی، اجتماعی و کالبدی شهرها شده و زمینه‌ساز ایجاد فرصت‌های رشد و توسعه فضاهای شهری باشد و نهایتا منجر به توسعه پایدار شهری شود.

فهرست منابع

- Abarghouei Fard, H., Mansouri, S. A., & Motalebi, G. (2023). “Narrative Review of Pertinent Theories on ‘Public Space’ in Cities”. ***The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar***, *19*(116), 85-102. doi: 10.22034/bagh.2022.376257.5305. [In Persian].
- Aflaki, A., Shirazbakht, F., & Rezaee, N. (2023). "Evaluation of factors affecting the formation of geometry and form of urban spaces to increase the attendance of the elderly; A case study of district one of Shiraz". ***Geography and Urban Space Development***. doi: 10.22067/jgusd.2023.73187.1122. [In Persian].
- akbarian ronizi, S. R. (2018). “The Role of Tourism in Urban Sustainability Case Study: Si-Sakht Town (Dena City)”. ***urban tourism***, *4*(4), 1-12. doi: 10.22059/jut.2018.222651.272. [In Persian].
- Ansari, S., & Partovi, P. (2019). "The Roots and Principles of Post-structuralism in Urban Planning". ***Journal of Iranian Architecture & Urbanism (JIAU)***, 9(2), 195-216. Doi:10.30475/isau.2019.87942. [In Persian].
- Arcos-Pumarola, J., Marzal, E. O., & Llonch-Molina, N. (2018). "Literary urban landscape in a sustainable tourism context". ***Human Geographies***, 12(2), 175-189.
- Asadian Ardakani, F., & Ahmadi Bidakhavidi, A. (2022). "An Analysis of Factors Affecting the Development of Literary Tourism (Case Study: Yazd Province)". ***Journal of Iranian Economic Issues***, *8*(2), 37-66. doi: 10.30465/ce.2022.38925.1718. [In Persian].

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

- Bayat, N., & Asadi, A. R. (2017). "Challenges and approaches to literary tourism development in Iran". ***Sociological Cultural Studies***, *8*(1), 1-22. [In Persian].

- Baybordi, F., Babazadeh Oskoui, S., Shafizadeh, A., Haghjoo. (2022). "A. Physical Reinterpretation of Sheikh Shahabuddin Ahari's Tomb Garden and Restoration of its Original Design". ***Culture of Islamic Architecture and Urbanism (CIAUJ)***; 7 (2) :1-16. URL: http://ciauj-tabriziau.ir/article-1-342-fa.html. [In Persian].
- Bazyar, N., Ahmadi, M., Halabyan, A.H., & Azadeh, H. (2013). "Assessing the Role of Poets and Cultural Figures of Kashan County in the Development of Literary Tourism. ***National Conference on Passive Defense Agriculture***, Qeshm. Source: https://civilica.com/doc/322464. [In Persian].

- Bell, David., Oakley, Kate. (2014). "Cultural Policy". ***Routledg***. [In Persian].
- Bidaki, A. Z., & Hosseini, S. H. (2014). "Literary tourism as a modern approach for development of tourism in Tajikistan". ***Journal of Tourism and Hospitality***, 3(1), 1-4. [In Persian].
- Çevik, S. (2020). "Literary tourism as a field of research over the period 1997-2016". ***European Journal of Tourism Research***, 24, 2407-2407.
- Chelnokova, E. A., Kaznacheeva, S. N., Smirnova, Z. V., & Krylova, T. V. (2020). "Social Factors of Development of Literary Tourism in the Nizhny Novgorod Region". ***In International Conference on Economics, Management and Technologies: 587-591. Atlantis Press***.
- Croy, G. (2012). "Literary Tourism. In: Robinson, Peter (editor)". ***Tourism: The Key Concepts, Routledge***, pp. 119-121 .
- Dosti, H. (1998). "A Study on the Life and Works of Sheikh Shahab al-Din Mahmoud Ahari", ***Mehr Ali Publications***. [In Persian].

- Du Cros, Hilary; McKercher, Bob (2015). "Cultural tourism". Second edition. ***Routledge***.
- Ebrahimi, M., Alavi, S., meshkini, A., & sadri, H. (2023). "Spatial analysis of the explanatory components of urban development in a socio-spatial dialectic: the right to the city from theory to practice the case study of Bandar Abbas city". ***Geographical Planning of Space***, 13(3), 47-65. doi: 10.30488/gps.2023.359631.3575. [In Persian].

- Fawcett, C., Cormack, P. (2001) Guarding authenticity at literary tourism sites. Annals of Tourism Research, 28 (3), pp. 686–704.
- Ghasemi, T., Amini, E., & Modiri, A. (2018). "Designing the historical texture of cities based on literary tourism (A case study of Hesar Nasseri District, Tehran)". ***Urban Structure and Function Studies,*** *5*(16), 9-26. doi: 10.22080/shahr.2018.2010. [In Persian].

- Hekmat Nia, H. (2022). "Literary Tourism in Shiraz (Concepts, Strategies, and Tourism Paths)". Shiraz: ***Farhang Publications***. [In Persian].
- Herbert, D. (2001). "Literary places, tourism and the heritage experience", ***Annals of Tourism Research***, Vol28, No 2, pp. 312–333.
- Hoppen, A., Brown, L., & Fyall, A. (2014). "Literary tourism: Opportunities and challenges for the marketing and branding of destinations?". ***Journal of Destination Marketing & Management***, 3(1), 37-47.
- Hosseini A., Morteza H.B .(1987). "From Sheikh Safi to Shah Safi (History of the Safavids)", Compiled by Dr. Ehsan Eshraghi, ***Elm Press***, 2nd edition. [In Persian].

- Jalalian, S. I., & Beiki, P. (2023). "Analysis of Factors Affecting Cultural Tourism Development in Shiraz Metropolis". ***urban tourism***, 10(1), 1-21. doi: 10.22059/jut.2023.351748.1088. [In Persian].

- Jiang, L., & Yu, L. (2019). "Consumption of a literary tourism place: a perspective of embodiment". ***Tourism Geographies***, 1-25.
- Kashani Asl, A. (2022). "Fortification of Defenseless Urban Spaces (Case Study: Zone One of Tabriz City)", PhD Thesis in Geography and Urban Planning, Faculty of Humanities, ***Zanjan University***. [In Persian].
- Kashani Asl, A., Salahisarikhan Bigloo, V., & Eslami, M. (2014). "The Role of Symbols and Urban Elements in the Cultural Identity of Citizens (Case Study: Ardabil City)", ***National Conference on***

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

Sustainable Architecture and Urban Landscape, Mashhad. Source: https://civilica.com/doc/290390. [In Persian].
- Lerario, A., & Turi, S. D. (2018). "Sustainable Urban Tourism: Reflections on the Need for Building-Related Indicators", ***Sustainability***, 10, 1-25. doi: 10.3390/su10061981
- Li, F. (2019). "Study of Development and Utilization of Literature Tourism Resources. In 2018 International Workshop on Education Reform and Social Sciences: 22-26". ***Atlantis Press***.
- MacLeod, N., Hayes, D., Slater, A. (2009). "Reading the Landscape: The Development of a Typology of Literary Trails that Incorporate an Experiential Design Perspective". ***Journal of Hospitality Marketing & Management***, 18:2-3, pp. 154-172.
- Movahed, A., Rezai, N., & Gravandi, F. (2023). "Analysis of "Environmental Capacities" of Literary Tourism for Urban Tourism Development (Case Study: Tehran)". ***urban tourism***, 10(3), 111-126. doi: 10.22059/jut.2023.329336.941. [In Persian].
- Müller, D. K. (2006). "Unplanned development of literary tourism in two municipalities in rural Sweden". ***Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism***, Vol 6, No 3, pp. 214–228.
- nikbin, M., Zargham boroujeni, H., Salehiamiri, S., Mohammadkhani, K., & ghaffari, F. (2020). "Modeling the consequences of Sustainable development of cultural tourism: a mixed method**". *Journal of Tourism and Development,*** *9*(1), 214-234. doi: 10.22034/jtd.2019.183458.1717. [In Persian].
- Pletsan, Kh., Antonenko, V., Havryliuk, A., Motsa, A., & Izhak, T. (2022). "Creative Principles of Cultural Tourism Development in Ukraine". ***Wseas Transactions On Environment And Development***, 18, 1058-1093. doi: 10.37394/232015.2022.18.103
- Research Assembly of the Islamic Consultative Assembly. (2019). "Law on Protection of Restoration and Restoration of Historical-Cultural Textures". https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1199470 in persian.
- Rezapour, A., & Ranjbar, E. (2022). "A study of Theoretical Streams Related to Urban Spaces". ***The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar***, 19(107), 5-20. doi: 10.22034/bagh.2021.276281.4826. [In Persian].
- Saadati, A., Ahmadi, F., Ghafari, A., & Nazemi, E. (2022). "Conceptual model of the role of urban space in improving the quality of life in historical contexts". ***Motaleate Shahri***, *11*(41), 43-58. [In Persian].
- Sam, F., Torabi Farsani, N., Mortazavi, M., & Najafi Pour, A. A. (2020). "Market Demand for Literary Tourism (Case study: Kerman Province)". ***Urban Economics***, 5(2), 35-48. doi: 10.22108/ue.2021.126877.1173. [In Persian].
- Sarmastani, M., Foroutan, M., & Tahouri, N. (2018). "Poetics in Urban Space: a Semiotics Analysis of Bagh-e-Boland in Shiraz City".***Hoviat Shahr***,12(2), 67-78. [In Persian].
- Sarwar, H., Sarmasti, N., & Kashani Asl, A. (2018). "Natural Hazards and the City", ***Maragheh University Publications***, Maragheh. [In Persian].
- Shafizadeh, A., & Ebrahimi, M. (2021). "Reflections on the Structures and Developments of the Architecture of the Monastery and the Tomb of Sheikh Shahab Al-Din Ahri in the Sixth to Eleventh Centuries A. H.". ***pazhoheshha-ye Bastan shenasi Iran***, 11(28), 243-261. doi: 10.22084/nbsh.2020.21496.2126. [In Persian].
- Shamaei, A. (2022). "Tourism in Iran". Perhaps When No More. ***Jom-e Jam Newspaper***. Published on August 29, 2022. Issue 6295. [In Persian].
- Sharifinia, M., (2019). "Recognition of the Structural Anatomy of Sheikh Shahab Ahari's Shrine". **2nd National Conference on Civil Engineering**, ***Architecture, and Urban Development of the Islamic World Countries***, Tabriz. Source: https://civilica.com/doc/1021488. [In Persian].
- Smith, M., Macleod, N., Hart Robertson, M. (2010). "Key Concepts in Tourist studies". ***SAGE Publication***.
- Spreire.gen, Paul, D., Urban Design. McGrow-Hill Book. Co, 1965.
- Suyasa, I. M. (2019). "Literature As A Tourism Attraction". ***In Proceeding of the International Conference on Literature***, 1(1), 526-533.

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

- Tavakoli, H.(2018). “Literary tourism in Iran and the world”, ***National Conference of Eco-Tourism, Culture and Tourism Development***, Mashhad, https://civilica.com/doc/990753. [In Persian].
- Terkenli, T. S., & Georgoula, V. (2021). "Tourism and cultural sustainability: Views and prospects from Cyclades, Greece". ***Sustainability***, 14, 78-96. doi: 10.3390/su14010307
- Torabi Tabatabai, S.J. (2005). "Ahar Antiquities (Arasbaran)". ***Tabriz, Author Publisher***. [In Persian]
- Yazdani, M.H., khakzand,M., Farzanehsadatzaranji, Z., & velayati,s.(2023). “Measuring the Desirability of Urban Appearance and Landscape for Tourism Development: A Case Study of Ardabil Entrances”.***Geographical Journal of Tourism Space***,46(12),115-135. Terkenli, T. S., & Georgoula

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

The Role of Literary Tourism in the Development of Urban Spaces (Case Study: Tomb of Sheikh Shahabuddin Ahri)

a.Ghanizade, A b. Kashani Asl, I[5] c .Afzali Goruh. Z

a. Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Central Payam Noor University of East Azarbaijan, Iran. ***Mail***:ab.Gh9966@gmail.com *ID 0000-0003-7718-6165*

b. P. HD of Geography & Urban Planning, East Azarbaijan Governorate, Iran

Mail *:aka.kashni@yahoo.com ID 0000-0002-8731-4808*

c. P. HD of Geography & Urban Planning, Zanjan University, Zanjan, Iran.

Mail *: Zahra_afzali@znu.ac.ir ID 0000-0002-3028-6025*

Abstract

Introduction: Literary tourism, as a branch of cultural tourism, combines the tourism industry with artistic and literary heritage, which originates from attractions related to literature. This type of tourism, which is carried out with the motivation of visiting places and works related to the lives of poets, writers, etc., while realizing cultural-literary synergy and preserving historical and cultural heritage, can be a stimulus and a tool for achieving sustainable urban development in It has different dimensions and provides opportunities for the growth and development of societies. In this regard, a case study of the tomb of Sheikh Shahabuddin Ahri has been carried out to investigate the role of literary tourism in the development of urban spaces.

Materials: This research was conducted in the form of applied and descriptive-analytical research. After reviewing the theoretical concepts, the key and effective factors have been identified using experts' opinions, and the effects and types of variables have been measured using Micmac software.

Discussion and results: The results obtained from the table of factors influencing literary tourism indicate that components such as identity enhancement, promotion of local traditions and culture, optimal utilization of literary and artistic capacities, revival of local handicraft industries, optimal conservation of literary works and historical structures, increased social participation and justice, and inclusivity of urban spaces for various segments of society can have the greatest impact on the development of urban spaces with an emphasis on literary tourism.

Conclusion: A proper definition of the concepts of literary tourism and attention to the revival and promotion of literary heritage and identity, along with the utilization of existing capacities, with a long-term and strategic perspective, can lead to the sustainability and perpetuation of national, historical, and literary values. This type of tourism can provide a foundation for preserving and revitalizing cultures and national identities, as well as fostering

[5] Corresponding author at East Azarbaijan Governorate, *Mail:aka.kashni@yahoo.com,* (Kashani Asl, I)

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]

economic, social, and physical development of cities, and laying the groundwork for creating opportunities for growth and development in urban spaces.

Keywords: urban tourism, urban spaces, development, Sheikh Shahabuddin Ahri tomb, Ahar

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-11-28]